

Tovariš Damjan.

Povest. Spisal Podlimbarski.

I.

prvem letu svojega vojaškega službovanja sem bil nastanjen v kavalerijski vojaščnici v Mariboru kot novinec 4. škadrona, 10. dragonskega polka, ki se je tedaj nabiral iz vseh slovenskih pokrajin od Adrije pa do Drave. Ni baš prijetno zameniti šolsko klop s konjskim sedlom; no za lepimi dnevi pridejo navadno tudi grdi, in ves čas svojega življenja še nihče ni sedel v senci. Blede in učene šolske tovariše sem zamenil z zagorelimi kmetскими fanti z omejenim duševnim obzorjem pa dobrim srcem. V našem polku je bila takorekoč zedinjena vsa Slovenija, in imel sem priložnost spoznavati mlade kmetске ljudi iz vseh kotov domovine. Z menoj je bival v eni sobi tužni Čič poleg veselega Štajerca, narodivšega se v vinorodnih Slovenskih gorica; Belo Krajino je dostojno zastopal suhi in visoki Juri Glad, ki se je vsem priljubil zbog svojega zvonkega belokranjskega narečja; temnih žirskih hribov me je spominjal okorni in pohlevni krojač Kopač, rodovitnih krških krajev pa možati in samozavestni Metelko z Rake; brhke gorenjske fante izpod Kamniških planin je predstavljal Tone Damjan, mladenič lepo odprtih, jedrnatih oči in vitek kakor gorenjska jelka. Sprva se je marsikak tovariš zadel ob moje prejšnje dijakovanje, češ, iz dijaka ne more biti dobrega vojaka, pa sčasoma so mi postali vsi prijazni, ker so spoznali, da je tudi dijak še porabna stvar na svetu. Svojo porabljivost sem jim pokazal s tem, da sem onim, ki sami niso umeli pisati — in takih je bilo v tistih starih časih še premnogo — pisaril pisma na domačine in znance ter prebiral došle odgovore. V pisanju pisem sem postal, kakor so trdili tovariši, velik mojster. Sicer ni bila moja domišljija široka, ne globoka — moj Bog, kakšna more biti domišljija človeka, ki dobiva po šest krajcarjev na dan in guli od zore do mraka vojaškega konja! — no moji tovariši so bili ž njo zadovoljni in marsikdo si je globoko oddahnil, ko sem mu prebral »še enkrat« plod svojega uma, list, namenjen ljubim domačim ljudem. Sestavljal sem pisma vseh vrst: zaljubljena, prosilna, terjalna, vojaško bedo' slikajoča. Seveda mi taka pisma niso šla od srca, ampak moja borna domišljija je jemala z vsake tuje mize, kjer je bilo kaj dobiti. Največkrat sem se zatekel

po izraze k pesniku in prav po slavčje sem žgolet; včasih sem se obrnil tudi k propovedniku za pomoč in božje oblasti sem vpletaval v list; če je bilo treba izpipati ljubim domačim ljudem izdatno podporo, me je navdihnila solzljivost izraelskih prorokov in slikal sem stiske vojaškega stanu z besedami, katere bi bil Dante, da je zanje vedel, postavil nad sama peklena vrata. In ko je bil list končan, je nastopila zame slavna doba, ker navadno me je potegnil osrečeni tovariš za rokav ter me peljal na ogel k branjevki.

Neko nedeljo popoldne je stopal Damjan s papirjem v roki in ves razdražen k mizi, kliče mi: »Ti, hej, tu sem ti prinesel papirja. Sedi sem in napiši mi pismo. Pravijo, da ti umeš bolje sukati pero nego tisti šestega škadrona.« Tisti šestega škadrona je bil moj vrstnik na gimnaziji, pri dragoncih pa moj tekmeč v pisarskem poslu. Počasi sem poiskal pero in tinto, privihal rokava ter važno sedel za mizo. V razmahu, s katerim je vrgel Damjan list papirja pred mene, je bila videti velika razburjenost in ozlobljenost se je brala na vsem njegovem sila rudečem licu.

»Kam boš pisal?« sem vprašal ter samosvestno razprostrl papir pred sebe.

»Pisal boš ti, a ne jaz, ker jaz sem se naučil brati, drugi so se naučili pa pisati,« je dejal nevljudno tovariš. Damjan je imel pravico govoriti z menoj trdo, ker je bil dve leti starejši in je služil cesarja že zadnje leto. Njega je kmalu kaka stvar razburila. Razdražen ni mogel mirno govoriti, ampak govoreč je metal glavo nekako na stran, kakor bi hotel hlastniti po čem.

»Nu dobro. — Komu naj pišem?« Pomočil sem pero. »Torej?«

»Pisal boš staremu človeku, ki z moje strani sliši na ime oče, pa tega imena ni zaslužil.«

Pogledal sem na Damjana, kakor bi hotel reči: Čudno se izražaš, prijatelj. In napisal sem nadpis: Dragi oče!

»Kaj si napisal?« je vprašal hlastno, strmo zroč na papir, kakor bi štel tistih par črk.

»Saj praviš, da si se naučil brati. Beri torej!«

»Kar sem se naučil jaz, naj tebe nič ne briga. Premlad si še, da bi tako govoril z menoj. Kaj stoji tam?«

»Navadni ogovor: Dragi oče! Tvojemu očetu bova pisala, ne?«

»Da, bova, a pisala bova tako, da mu bodo lasje vstajali pokoncu. Dragega očeta le izbriši, kakor sem ga jaz izbrisal iz spomina. Tistega pri meni nič več ni, nič več ga ni!«

O kako trdo je umel govoriti Damjan! Sama gorenjska togota! Ugodil sem njegovemu ukazu ter prečrtal nadpis.

»Nu torej, kako in kaj naj pišem?«

Damjan se je razjaril ter zavpil: »Študent si, pa ne veš kaj pisati. V šoli se nisi ničesar naučil, pri četi si pa tudi eden naslabših. Ti si neumnejši, nego je tvoja kobila. Osel!«

Zadnja beseda mi je zvenela po možganih kakor jek po gori. Osel? osel? sem ponavljajal v mislih, kar nič mi ni ugajal ta nadevek. Ko bi mi kaj takega zasolil kak višji n. pr. moj korporal, ki že pozna človeka, razmere in stvarstvo in je poleg sedel, ko je Bog svet ustvarjal, in ve, kaj govori, to bi se človek obliznil, ali sodba Damjanova me je pekla. Na široko sem znan, da spravljam najlepša pisma na papir, pa glej, tu pride človek, ki ne nosi nobene zvezde pod brado, ki me še nikdar ni peljal na ogel, in mi pričo tovarišev zarobi takšen nadevek! Nepotrpežljivo sem oprl glavo na levico, dvakrat pomočil pero, malce se zamislil in naposled sem se zatekel k najnavadnejši frazi. Zapisal sem: Primem pero v svojo desno roko in ga pomočim v to črno tinto. — Damjan je pazno gledal na črke, bistro se valeče iz peresa. Končavši frazo, sem se pogružil v kratek odmor: počitka je trebalo in pa čakanja, da pride razburjeni tovariš v pravi tir ter razsveti kakšen kot moje domišljije . . .

»Kaj si napisal?« je vprašal. Prečital sem mu kratki uvod.

»Dobro!« je pritaknil. »Zdaj boš pisal pa tako, kakor bom jaz hotel.«

»O velerad. Le narekaj!«

»Čakaj! Beseda besedo prinese, pes pa kost — pravijo.«

To so trudi in naporu s takim človekom! »I govori že, v kakšnih razmerah živiš s svojim očetom, sicer ne morem nadaljevati.«

»Ž njim nočem biti v nikakšnih razmerah več,« se je razburil tovariš ter s pestjo udaril po mizi, »no on živi v razmeri z neko mlado deklo in jo hoče vzeti za ženo. To mi je pisala sestra, ki je že omožena. Starec je deset let vdovec, vseh sedem križev nosi na hrbtu, hčer ima že omoženo in zdaj se spomni še na ženitev. Kdo je kdaj kaj podobnega slišal! Ta sramota!« Damjan je obračal glavo na desno in na levo ter svetlo gledal po sobi, kakor bi iskal točke, na katero bi obesil svojo zlost. Tovariši so pritajeno hihikali po koteh, jaz sem vzdihnil brez sočutja, mašinalno.

»Pusti očetu veselje,« oglasil se je Glad, ki je blizu mize drgnil stremena. »Bodi vesel, da je še korenjak, ki mika žensko.«

»Babo mika njegovo lepo posestvo pa njegov denar, a ne on. Polakomila se je navihanka. Pa jaz mu izbijem iz glave budale misli! Torej piši, zdaj veš, kaj mu hočem povedati.«

Grizljaje peresno držalo, sem se nagnil nad papir. Takšnega lista doslej še nisem pisal. V vse sem bil vlil ponarejene, sladke čute, samo ljubezen in hrepenenje, in zdaj naj na sirov način oštejem in okregam starega človeka, očeta odraslih otrok, in to v imenu togotnega sina.

Ko je Damjan videl, da me je zapustila moja učenost, mi je prišel naposled sam na pomoč ter rekel: »Preberi še enkrat, kar si zapisal!« In zanosno sem čital: »Primem pero v svojo desno roko in ga pomočim v to črno tinto.«

»Zdaj piši pa tako«, je vpil Damjan: »Čez hribe in doline, čez to ravno polje in čez te zelene travnike je priletel k meni črni vran — črni vran je priletel — tako piši! — ter mi prinesel lepo novico, da se hoče stari čuk poročiti z mlado sovo.«

»A prokleti Damjan!« se je začudil Glad, ko je zaslišal te slikovite izraze. Majal sem z glavo, obotavlja se.

»Le piši, kakor ti pravim, osel!« je besnel Damjan, katerega je obodril Gladovo občudovanje.

»Napisano je,« sem rekel enostavno in nevljudno. »Kaj pa zdaj pride?«

»Še tako postavi tja: Kadar pridem domov, in kmalu se to zgodi, takrat ne bom jemal v roke peresa, ampak bridko sabljo zagrabim in izbijem vam ž njo iz Vaše stare glave zaljubljene muhe, pasja vera Vi!«

Debelo sem pogledal na tovariša.

»Le kar tako piši — hudič!« je zarohnel Damjan. Posmejal sem se mu v obraz. Nadevek hudič me ni tako nemilo dirnil kakor poprejšnji osli. Domišljav človek hudiča laže pogoltne nego osla.

»Tako pa ne, Damjan!« je posvaril Metelko, ki je poleg na slamnici preobračal in likal sedlo. »Oče je le oče. Tako nikar ne piši!«

Metelko je bil enake starosti z Damjanom, in njegova beseda je tudi mene pobudila, da sem se drznil ugovarjati hudemu tovarišu. »Izpustiva rajša bridko sabljo — sem rekel — ž njo očetu ne smeš žugati, ker zanj je ne nosiš. Ampak ti mu mirno povej, kar moraš. Opomni ga zlepa, da je star, da ima otroke, zate naj skrbi in pa za zveličanje svoje duše naj se pobrine. Tudi lahko pristaviva, da za vse to ne bo mogel skrbeti, ako si nakoplje na glavo žensko,

ki ga bo noč in dan jezila in psovala.« Iz kotov so pogledavali name tovariši, hvaleč mojo bogomilo modrost, ki misli na zveličanje duše, ker o tem se je poredko govorilo v naši sobi.

»I bogme, škoda zate, da ne postaneš pop, ti bi znal propovedati!« mi je zaklical Glad, ki je gledal name kakor na višje bitje, menda zato, ker sem njegovo belokranjščino večkrat javno pohvalil.

»In na sodnji dan naj pomislijo!« je kliknil Kopač, ki je nekje tam za krajem, sloneč na slamnici, žulil pipo. Molče smo pogledali Kopača kakor na stvar silno oddaljeno od nas.

»Zlepa več dosežeš nego zgrda,« je poučeval Metelko. »Če boš očetu precej skraja tako sirovo in robato ugovarjal, obrne se globoko užaljen od vas in še bolj bo hrepenel po tuji ženski, ko bo videl, da so mu vsi domači ljudje odporni. Morda vam on kar kljubuje, ker mu izkazujete premalo spoštovanja, ker ga hočete na tak sirov način poučiti, ker modrujete ž njim.«

»Kjer se mnogo modruje, tam se mnogo kljubuje, pravijo,« sem povzel jaz, krijoč se za Metelka. »Prav govori tovariš Metelko, njega poslušaj, Damjan! Očetu piši previdno, kadar pa prideš domov, očitaš mu lahko s trdimi besedami njegovo zmoto. Kar je povedano, to se kmalu pozabi in razprši v nič, ali kar je napisano, to velja in ostane.« Zadnje besede sem naglasil in vrhutega sem plosko roko položil na papir.

»Očeta ne zavrzi, ž njim se gotovo še snideš, če ne tukaj, pa na onem svetul« je javknil kakor z drugega sveta Kopač, pogreznjen v slamnico.

»Pameten bodi, Damjan! Z mirno besedo se vse doseže,« je svetoval Metelko.

»Kaj — pameti imam jaz tako odveč!« je kričal Damjan. »Pameti še lahko tebi, Metelko, in vsem vam nekaj posodim.« Razen Kopača so se vsi tovariši Damjanovi pameti glasno posmejali; nekateri je še s posebno izjavo pritrdil, da ga ni pod solncem junaka nad Damjana. To je našemu tovarišu toliko ugajalo, da se je sam posmejal. In v vseobčem smehu se mu je posvetilo lice in njegova navadna veselost se je jela zopet vračati. Takšen je bil naš Damjan!

»Piši torej, kakor misliš! Ali to ti naročim: dobro začrkaj, privij ga mojega starca!«

Po kratkem premisleku sem pišoč čital na glas: »Ta novica me je močno užalostila, ker hudo je otroku, ako se mora sramovati za svojega očeta. Vi pa morda sramu nič ne poznate, ne vidite, da postajajo ljudje in s prstom kažejo za Vami, rekoč: Glejte sivega

moža, ki je do starosti živel pametno, na starost je pa noreti začel. Zdaj Vam z lepo, mirno besedo očitam Vašo zmoto, čez nekaj tednov pridem pa domov in takrat Vam bom v oči povedal svojo misel in s trpkimi besedami, v gromu in blisku Vam bom govoril, ako ne jenjate od svoje nakane in ne pustite tiste ženske. Bližate se že dobi sivih las, ki uhajajo z glave, in zdaj se hočete nakopati na glavo mlado žensko, ki Vas ne išče zato, da bi Vam prinesla srečo in mirno življenje, ampak da bi se polastila Vašega premoženja. Oče ste, pa tako zanemarjate svoje otroke, za katere boste odgovor dajali pred sodnjim stolom. Star oče obrača oči za ničemurnostjo, a obrnil naj bi jih k Bogu. Za posvetno skrbite, a treba je, da poskrbite zdaj za ono, kar Vam je najbliže: za zveličanje svoje duše. Pot, na katero ste stopili, je pot zmote, ki ne pelje v nebeško kraljestvo.«

Tu se mi je odtrgala nit domišljije. Strmo sem zrl v poslednji dve besedi, pa nikakor nisem zmogel dalje. Segel sem si z roko v lase, s koncem peresnega držala sem pobezal med ustnice, pogledal v kot pod stropom, kjer je pajek, ta žival obširne domišljije, predel svojo umetalno mrežo, pa ničesar primernega se nisem mogel domisliti. Zdajci je dvignil Kopač glavo iznad slamnice, glasovito svetujoč: »Pri povzdigovanju naj bi prosili Boga za pravo pamet.« Zaškripalo je pero in čital sem: »Satan Vas je zmotil in ujel v svoje zanke. Da mu uidete, priporočite se tolažniku sv. Duhu, da bi Vas razsvetlil, in pri povzdigovanju molite in prosite Boga, da bi Vam podelil pravo pamet. Ako pa še s tako pomočjo ne pojde, prišel Vam bo s svojo pametjo na pomoč Vaš sin Tone Damjan. Z Bogom!«

Dovršivši končalno frazo, sem moral list še enkrat prečitati. Damjan se je sklonil ob mizo, gledal v pisanje ter pritrkaval z glavo. Vse to mu je tako ugajalo, da je hotel še kaj pristaviti. »Še to pripiši, da se bratu in sestri lepo zahvalim za denar, ki sta mi ga poslala. To bo nekako očitanje očetu, ki mi nič ne pošlje.« In pripisal sem: »Bratu in sestri se lepo zahvalim za novce, ki sta mi jih poslala. Kmalu naj se zopet spomnita stare resnice, da je lepa zahvala navadno tudi nova prošnja.«

Ko sem zravnal list, me je hvalil Damjan, rekoč: »Kar je res, je res: tvoja flora je mršava kakor sedmero naglavnih grehov, a pišeš lepo, drugače kakor oni šestega škadrone; tisti praska po papirju, kakor bi škrtal z ostrogo.«

Proti večeru sva nesla pismo v mesto. Honorar ni izostal. Oj, kako lukulski sem živel tisti blagoslovljeni večer! Tovariš me je

peljal na ogel k branjevki in tam sem se spravil za gladko mizo. Kaj sem tam jedel, kaj pil, tega ne povem. Le to priznam, da sem na posled vzkliknil: Bog daj obilo mecenov slovenskim pisarjem! —

Nekaj dni po oni lukulski večerji je prišlo nenadoma povelje, da se ima naš polk odpraviti na Kranjsko k vojaškim vajam. Nepopisna radost je zavladala v polku. Težko smo čakali pohoda. V jutru odhoda nas je trobenta nenavadno zgodaj budila. Tovariš Glad, ki je sicer to budilko vsako jutro krepko okregal in prokrel, da ga tako zgodaj kliče h konju, jo je tisto jutro naravnost pohvalil, ker ga zove na pohod na Kranjsko. Jedva se je dobro dan-naredil, že smo zasedli konje in se uvrstili po četah in škadronih v divizijone in polk. Po kratki molitvi, katero so ob veselo utripajočih srcih svečano govorile trobente, smo nastopili pot. Bilo je jasno, dokaj hladno jutro velikega srpana. Nekaj dni že ni deževalo in nebo tudi ni kazalo na kako neugodno vremensko izpremembo. Ni mogoče povedati, kako veselje nas je prešinilo, ko smo imeli za hrbtom tesne vojašnice in nas je od vseh strani objelo široko, svobodno polje, katerega duhteči zrak je poživil nas in naše konje. Vsi smo čutili, da je nastopila za nas nova doba, dasi nekateri od pohoda niso mogli pričakovati bogve česa, ker njih rojstni kraj ni ležal na naši potni črti in se tudi niso nadejali, da bi se sešli s svojimi znanci, prijatelji in sorodniki. Vendar pa je vsakdo slutil marsikaj ugodnega pred seboj. Zdelo se nam je prijetno, videti vsak dan nov kos slovenske zemlje, vsak dan se nastaniti v drugi vasi, vedno pri drugih ljudeh, večinoma kmetih, iz katerih smo vsi vzrasli in ki so nam najbližji po mišljenju in trpljenju. Neki pisatelj je rekel, da je prava sreča na konjskih hrbtih doma. Tisti mož je bil menda idealist, in lahko bi mu po Goethejevem odvrnili, da je mnogo trditev, ki majo vse znake istinitosti v sebi, a resnična in pravična je tudi nasprotna trditev. Mi dotlej še nismo čutili sreče na konjski živali. Po zimi, ko smo jezdarili po ozkih jahalnicah kraj vojašnice in je bič opletaval po jahačih in konjih, smo jedva čakali trenutka, da smo zlezli raz sedlo; spomladi, ko se je začela ježa v širšem okvirju zunaj vojašnice na takozvani Teznji, ni bilo nič boljše; tudi po leti, ko smo se na vajah na polju in po goricah kraj Drave dosti svobodneje gibali, se še nismo dokaj sprijaznili s konjskim hrbtiščem, no tiste dni, ko smo se na sedlu pomikali proti osrčju domovine, je res prava sreča polnila naša srca.

Ni malenkost dragonski polk na pohodu. Dasi nosijo včasi posamezniki tega velikega telesa v prsih črva, ki neznansko gloje in

kljuje, in je mnogo melanholijske razlite po obrazih zagorelih jahačev, celoti ne morete odrekati onega, kar se imenuje slava in junaštvo. Le pogledajte tak polk, kako se ponosno nese po beli, uglajeni cesti! Nekaj časa se korakoma pomika dalje. Nad njim se dviga širok stolp prahu navpično k nebu. Čilo in gibko stopicajo konji, bojko stresajo z glavami, kakor bi se ponašali s svojo slavo, nestrpno grizljajo brzda. Na lahno brenka sablja ob ostroge in stremena; tu se smejejo in pogovarjajo tovariši, tam se krepka pesem razlega po vrstah. Zdajci zatrobijo trobači »pozor« in »v dir«. Nemir se polasti že pri prvem zvoku konjske drhali, in kakor bi prilil nove moči v njih žile, spusti se devetsto konj v bodri dir. Hrska žival z nozdrvami, odpihuje vsiljivi cestni prah, poigrava z uzdami in vajeti, razpušča grive in repe po vetru. Utihnile so vojaške pesmi, prah in dir zapirata sapo. Rožljajo sablje in čutare in karabinke, ropotajo kotlički in skodele in na daleč je slišno peketanje konjskih kopit. Podoben visečemu stolpu leti oblak prahu nad dirjajočim polkom in pod oblakom se liki zlato svetlikajo čelade, kakor srebro se iskré sablje ob bedrih in podkve pod kopiti. Kraj vasi se polk ustavi. Kakor bi se z neba spustila ogromna jata žrjavov, tako nenadno je pridiral. Od povsod iz vasi hiti staro in mlado, od zamazanega čednika pa do spoštovanega učitelja in častitega župnika, vse hiti gledat novo čudo, mlade jahače, ki so baš kar zrožljali s konj ter se v dolgih vrstah razporedili po trati. Imajo se vaščani čemu čuditi in kaj gledati. Eden hvali opravo, drugi konje, tretji lepi red po vrstah, četrti izraža svoje pomilovanje ob pogledu na tako silno zaprašene može; eden se spominja davnih časov, ko je sam jezdaril po Laškem in Ogrskem, drugemu postane žal, da ga takrat niso odbrali h konjenikom, kjer je vse drugačno življenje nego pri pešcih; nekateri se spomni vojske, ki v kratkem času lahko pomori vso to slavo in ves ta cvet, drug se skrbno ozira na svoje češplje, jablane in hruške, ne bode li kake etake na zoreče sadje. No polk po kratkem odmoru zasede konje in odrine dalje. Mladi vaščani še niso dosti napasli radoglednosti, zato še dolgo zrejo za bojko se zibajočimi četami; z mladim svetom vred tudi ženske še nekaj časa gledajo za jahači, naposled pa se prebude iz neke sentimentalne zamišljenosti in s krikom: Hvala Bogu, to smo se nagledale! — vrše v svoje kuhinje pripravljat kosilo ali pa na njive plet in okopavat korenje. Gospodarjem, ki so se bali za sadje, seno in za vse, kar ni pribitega in priklenjenega, je odleglo pri srcu in na povratku v vas hvalijo Boga, da se vojaška nadloga ni nastanila v vasi, ampak je odhajala dalje tja, kamor solnce

zahaja; drugi manj previdni in skopi so ob pojavu vojaške sile pozabili na ves svoj imetek in zdaj ugibljejo, kako je to, da ima cesar toliko ljudi in konj, in koliko ga more vse to veljati. Župnik in učitelj, ki sta bolj od daleč gledala na polk, zavijeta v polje in dolgo modrujeta o tem, kako je v prastarih časih edino konj nesel siloviti narod nad slabejšega, kako mu je pozneje pomagala ladja, dandanes pomaga obojim železnica in v prihodnjih časih bo človeški um vpregel še zrakoplov in da se nikdar več ne povrnejo srečni in mirni časi tihe Arkadije in da Kristov nauk o človekoljubnosti ni padel na rodovitna tla. In na vsakem koraku se jima vriva vprašanje: Čemu vse to?

Pet dni je trajal naš pohod in vseh pet dni nas je navdajalo isto plemenito navdušenje in hrepenenje, ki je nekako zresnilo naše misli. Vsak dan smo jezdili skozi kraje, kjer je bil doma ta ali oni tovariš. Tisti nam je seveda razodel in razkazal vse posebnosti in znamenitosti svojega kraja; dvigal je desnico, razprostiral kazalec: ta vas se imenuje tako, ta hrib pa tako; tu rodi dobro vino in tu zemlja še za oves ni pridna; tamkaj na hribu so pred leti ob hudi uri prestrelili oblak in je padla iznad oblakov na zemljo čarovnica, ki je imela poln predpasnik toče, a pod hribom leži vas, v kateri vaščana ne smeš vprašati, koliko je ura, ker bi precej mislil, da mu oponašaš borno vaško cerkev, ki nima ure v zvoniku; pa še dalje v hribih je cerkvica svete Radegunde, kjer je dvakrat na leto shod pravzaprav bolj za mlade ljudi, ki se tam shajajo in seznanjajo in domov grede prepeljavajo po gozdih; in pri sveti Radegundi je slišal nekoč propoved, v kateri je prosil duhovnik svoje mlade ovčice, naj pazijo na božji poti na svoje poštenje, da jih ne pojde s hriba doli več, nego jih je prišlo gori. In kar je oni veselega in žarečega lica pravil o svojem zavičaju, to je šlo od ust do ust, hipoma se je razširilo po vrstah našega škadrona. Prigodilo se je, da so takega srečnega človeka kje za krajem ceste pred vasjo čakali starši z vso rodbino, kateri so se pridružili tudi drugi vaščani; no siromak ž njimi govoriti ni mogel; dvignil se je na stremenik, namignil z glavo, pozdravil z roko in nasmejale se — to je bil ves njegov pomenek z domačimi. Polk se je kakor poprej pomikal dalje.

Z Damjanom sva jahala v eni vrsti. Bil je tiste dni zgovoren in vesel kakor vselej. Le kadar ga je kdo z uščipom spomnil ženeželjnega očeta, njegovega bogastva in bodoče mačehe, se je razdražil, hlastal z glavo in njegov Aga se je jel kriviti pod njim.

Naposled se je naš škadron ustavil sredi slovenske vasi Črešnjevka. Objavili so nam, da v tisti vasi ostanemo več časa; ker se bodo v okolici vršile naše vaje, naj strogo pazimo, da ne zatrosimo ognja, in naj kmetom ne delamo pretiranih zahtev. Razposlali so nas po hišnih številkah. Z Damjanom sva bila nastanjena pri kmetu na kraju vasi. Pri hiši se je reklo pri Čajžu. Pa hiša ni dom konjenikov, njih dom je konjušna. Postavila sva konja v staje. Pred hlevnim pragom se je precej pojavilo troje moških bitij: prileten človek, otrok in mladenič. Priletni človek je kazal silno boječ in skrben obraz, ki je hotel zdaj zdaj vzklikniti: Ljudje božji, usmilite se me siromaka! — pa se ni domogel do tolike hrabrosti. Zato je brhki in krepki mladenič kazal veliko samozavest. Roke uprte ob bok, je nekako drzno in uporno gledal na vojaško silo, kakor bi hotel reči: Do takega junaštva se tudi sam še lahko popnem. Otrok se je tiščal priletnega človeka in njegove žive in smeje oči so kaj radovedno švigale po novih gostih; vse se jim je zdelo zanimanja vredno, na vsak najin korak in gibljaj so pazile. To so bili Čajževi ljudje: oče in sina. Ko so ti Čajževi ljudje zaslišali, da govoriva z Damjanom slovenski, so se ohrabрили ter stopili črez prag v konjušno.

»Dober dan!« sem jih pozdravil.

»Bog ga daj, vsem dobrim ljudem ga Bog daj!« je hitel odzdravljati gospodar.

»A to sva, dobra človeka sva!« je zavpil Damjan, odpasal sabljo ter jo vrgel s tako silo v kot, da se je zaprašilo tam, kamor je padla. Čajž je s strahom pogledal za sabljo in potem na dobra človeka.

»V vašo hišo so naju poslali in nadejam se, da bomo prijatelji,« sem rekel jaz, da bi vzbudil ugodno mnenje pri gospodarju. »Ali imate dobre vode za piti?«

»Vodo imamo, dobro, hladno vodo imamo. Teci, teci, Vorka, prinesi je korec gospodoma, s travnika prinesi čvrste vodice, naj se napijeta gospoda!« Vorka, mlajši sin Čajžev, je precej odšel, vesel, da ga je doletel tak imeniten posel. »Ta uličnica, ki teče tod po ulicah kraj mojega poslopja, bo dobra za konja, za piti hodimo pa na studenec na travnik. Pri nas vama bomo postregli, s čimer moremo, le sena za konja vama ne morem dati, ker ga skoraj vsako pomlad sam kupujem. Moje seno tudi ni za vojaške konje; odkar je na travniku volčec izpodrinil dobro bilje in deteljo, imam pusto seno.«

»Sena dobivava dosti; naši konji so ovsa siti,« je rekel nevljudno Damjan ter dregnil v bok svojega lepega rjavca, ki je na tak sunek poskočil z zadnjim delom života.

»No, no, no,« je viknil Čajž in odskočil. »Napasena konja imata. To je prav. Saj jaz ne morem postreči taki razvajeni živali, še s slamo ne. S slamo je pa tako, cesarska prijatelja — letos je ni. Po zimi nam je pozeblo tako, da nimamo ne žita, ne slame. Z listjem sem podstlal konjem, kakor je pač pri nas navada.«

»Tudi tako je dobro, oče,« sem dejal. »Ali za štiri pesti slame pa vendar imate, da ž njo odrgneva konja.«

»To pa. Idi, Šimen, in prinesi dva — tri otepe slame prinesi, da bosta imela gospoda na čem ležati.« Šimen, starejši sin Čajžev, se je leno obrnil in, razmišljeno gledaje po vrtu, je počasno korakal okoli ogla po otepe.

»Po vsej svoji moči vama bomo postregli in kot prijatelji bomo živeli skupaj. Kaj pa zaradi kuhe? Nekateri vojaki so izbirčni. Opoldne imata meso, lepo meso, od kite meso je prinesla od mesarja, no večerja — kaj bo z večerjo?«

»Večerja . . . hm . . . večerja . . . take potrate že nisem vajen,« sem dejal s težkim srcem in nerade so se besede valile izmed zob. Damjan me ni pogledal po božje.

»Tudi dobro, prijatelja naša,« je pohitel gospodar. »Saj večerja ni dolžnost, ali vendar . . . vprašam. Ako se človek opoldne naje mesa, res mu ni treba bogve kake večerje. Meso je krepčilno in tečno.«

»Čim manj ga je, tem tečneje mora biti,« je pristavil neprijazno Damjan ter vrgel zaprašeno sedlo v kot k sablji. Čajž je zopet obupno pogledal na Damjana.

»Nekaj bi vaju prosil, cesarska prijatelja, pa ne zamerita mi. Za svinjakom imam tri jablane, na katerih so začela jabolka ravno dozorevati. Lepo rdečkasto postaja sadje res, pa zovoljo tega še ni zrelo, o ne, ne. Če človek ugrizne v tako jabolko, se mu nakremži obraz in čeljusti mu gredo narazen. Vsako leto dam tista jabolka nekemu gospodu v Ljubljano; tja pred kvatrnim tednom mu jih ponesem. Zato bi vaju prosil, da bi branila svojim tovarišem, ko bi kdo hotel klatiti.« Že sem hotel ščititi vojaško čast in povedati Čajžu, naj si vsako nelepo misel o slovenskem vojaku izbije iz glave, pa premagal sem se. »Ne bojte se, oče! Ko bi vi imeli zlata jabolka za svinjakom, mi jih ne bomo klatili,« sem rekel, in nelep misel se mi je vsiljevala o Čajževem očetu in njegovi postrežbi.

»Saj bi se ne bal zanja, ko bi bila zrela. Nezrelo sadje pa ni. Še zboli človek od njega. Ampak precej tu gori za uljnjakom stoji stara hruška, brdovka ji pravimo, take dobre medene hrušice rodi in še jih bo precej gori; če tam sklatita katero, pa ne porečem ničesar.«

»Tudi hruške bova pustila na miru.«

»Oj dobra prijatelja sta mi prišla na kvartir, hvala bodi nebeškemu očetu! To se precej vidi, kaj je poštena domača slovenska kri. Ampak tri leta je tega, kar smo imeli na kvartirju tri ogrske huzarje. To je rod tatinski. Kakor bi spustil žive vrage okoli oglov, drugače ne morem povedati, tako so delali. Saj človek rad da, kar more utrpeti. O rad dam! Tisti trije razbojniki so mi pripeljali vsako popoldne svoje konje v moj vrtič in jih privezali k češpljam ter jih tam krtačili in gulili. Zdaj pa vprašam, ali je vrt za to, da šlapa in tepta po njem konjska podkev? Gledam tiste ljudi in si mislim: vso deteljico mi pomendrajo, sadje mi otresejo in drevje mi omajejo. Pa sem se približal ograji pa lepo sem jih prosil, naj mi ne delajo škode, da krtači se lahko v konjušni ali pa pod napuščem. A kaj — nič ni pomagalo, kakor bi bil tnal govornik. Nekaj so žlobodrali in čenčali name, ubogali pa niso. Vse sadje so mi otresli in travo pomendrali.«

»In drugo pomlad so se nam posušili dve češplji,« se je oglasil za Čajževim hrbtom Šimen, ki je prinesel tri otepe slame in jih vrgel na tla.

»Da, tudi drevje se nam je posušilo,« je potrdil gospodar.

»Midva ne bova krtačila na vašem vrtiču,« je odgovoril suho Damjan. Šla sva vsak po dve povesmi slame.

»O tistih treh vrečah ste pravili?« je vprašal Šimen.

»Res, tri nove vreče so mi tudi ukradli.«

»Hoj,« sem se začudil, »kako je bilo pa tisto?«

»Rajnica moja je imela pleve za posteljo v njih spravljene tu-le pod napuščem. Kar so jih huzarji ovohali in odnesli v hlev. Imeli so jih po noči za vzglavje. No — sem si mislil — taka visoka glava rada na visokem počiva — in nič nisem rekel. Tisto jutro pa, ko so huzarji na vse zgodaj odjahali, vidim tiste pleve po vsem hlevu raztresene, vreč pa nikjer. Bežim proti cesti, kjer so se bili huzarji postavili v vrste, kričim in tantigujem, pa predno sem bil priteknel na cesto, je zdirjala neznanska druhal in več je nisem videl. Moja rajnica je dva dni jokala po plevih in vrečah.«

Z Damjanom sva s slamo enomerno gulila zapotena konjska hrbta, tiho se smejoč ubogemu gospodarju in navihanim huzarjem.

Povrnil se je Vorka s svežo vodo, ves zasopel. Njegov čvrsti obraz je gorel veselja, katero mu je pričiniła zavest, da postreže možem, ki so prišli na konjih. Z Damjanom sva se šla napit na prag. Takrat se je pojavilo novo bitje pred konjušno. Ko naju je poživila in okrepila sveža voda, sva dvigala oči v novo bitje in razžarila so se nama lica in zasadila se je dobrovoljnost v srca.

»Stric, prišla sem vprašat, ali bomo mi prej južinali, ali bosta prej« — je vprašalo tisto novo bitje v ženski obleki ter površno pogledala na naju.

»Ali je oboje že pripravljeno, Marica?«

»Oboje.«

»Kaj kuhaš možema v juhi?« je vprašal Čajž po strani in po tihem.

»Ješpren.«

»Ješpren? Kam pa misliš, Marica? Ješpren je trda jed, ni za cesarski želodec. In ječmen nam letos ni obrodil.«

»Bo pa drugo leto,« je odgovorila Marica z glasom vsemo-gočnega gospodarja in vsevedne Sibile.

»Krompir kuhaj, ki se nam je obnesel. Moža sta ga vajena in nista nič izbirčna ter vesta o čem se živi na kmetih. Nista prišla iz dežele mažarske.« Čajž se je obrnil k nama. »Tistim huzarjem sem bil dal zvečer skuhati krompirja v oblicah. Kaj menita, da so jedki? Nič. Eden je zgrabil skledo in jo vrgel za mojo rajnico. Takšen živinski rod je bil to!«

»Kradli so pa le krompir in ga pekli,« je pripomnil Šimen.

»O tisto pa: kradli so krompir in koruzo so kradli in pekli, pa plot so mi podrli ter požgali. Bog nam ne pošlji več takih nerodnih ljudi k hiši!«

»No, Aga, sin vražji!« je klel Damjan na svojega rjavca, ki je bil zelo nemiren, kadar mu je švigalo povesmo preko križa.

»Ni v najmanjši stvari se ne boste mogli pritožiti čez naju,« sem zatrjeval Čajžu, ki je sivo zrl na rohnečega Damjana. »Svoje predpise pozna in kar ni najino, to pustiva na miru. Ni se vam treba bati za nobeno stvar, saj sva domača človeka. Kar se vam je nekoč pripetilo s huzarji, iz tega ne smete sklepov delati na vse vojaštvo.«

»Za Marico skled ne bova metala,« je pristavil Damjan, smeje se preko svojega konja deklici, ki je vsa orudela z jasnimi, čudečimi se očmi gledala na mojega tovariša kakor v zahvalo za njegovo preračunjeno opazko.

»I no, Marica, bomo pa domačini prej jedli,« je rekel po kratkem premisleku gospodar. »Cesarska prijatelja vem da ne gresta od konj, dokler ju nista opravila in napasla. Pri njih je tako, da gre žival pred človekom, in to je prav. Od njih se učite! Le idimo, da pridemo prej k delu!«

Čajževi ljudje so se odpravili v hišo. Pravijo, da pred imenitne dogodke pada njih senca. Odhajaje je Marica prav globoko pogledala na Damjana. Ta pogled se mi je zdel tako važen, da ga nisem mogel prezreti.

»Na najboljšega gospodarja menda nisva naletela,« sem govoril tovarišu. »Ves čas bo gledal za nama, če mu kaj ne pofuliva. Skraja se je kazal boječega, a kmalu se je osokolil in razgovoril pa vedno je namikal na kradež, ko da so naju poslali sem, da ga oskubeva do golega. Si slišal?«

»Slišal. Todi so ljudje revni in nimajo bogvekaj dati vojaku. Tudi brez njih dobrot prebijeva.«

»To je res.«

»Nu dobro je, če je. Bo pa morda Marica na najini strani,« je tolašil Damjan sebe in mene.

»Ali kaj poznaš ljudi todi?«

»Nič. Moj dom je že za nama v drugi dolini in tukajšnjih vasi še po imenu vseh ne poznam. Tako sodim, da imam odtod kake štiri ure do doma.«

»Ne pojdeš nič domov?«

»Nič. — No, Aga-zgaga, da bi te sto vragov!« Damjan ni rad slišal, če se je govorilo o njegovem domu, dasi je sam vedno sanjaril o njem.

Pri Čajžu sva se hitro udomačila. Precej prvo popoldne sva se seznanila z njegovim poslopjem, vrtom in njivami. Vorka, ki je gnal krave na pašo, nama je vse razkazal. Videla sva tisto hruško, katere medeno sadje nama je Čajž dovolil klatiti. »Lahko je bilo lisjaku, pokazati svojo radodarnost,« sem rekel Damjanu, ko sem zvedel, da stoji drevo na sosedovi zemlji, in nisem videl ni ene hruške na njem. Smejala sva se in mu želela huzarjev. Sicer sva se pa hitro privadila Čajža, ker naju je v njegovi hiši objelo ono kmetsko in pastirsko življenje, v katerem sva se v svojih otroških letih gibala in kamor so stremile najine želje. Čim huje je pritiskal službeni jarem, tem bolj so uhajale misli nazaj v čase prve mladosti. Zdaj sva zopet videla poleg sebe tisto idilsko življenje, ki je po svojih ciljih popolno nasprotje vojaškemu življenju. Malo sva imela prostih

ur, in to samo časih proti večeru, pa tiste sva živela, kakor bi bila doma pri svojih ljudeh. Hodila sva na njive, travnike in v gozde k delavcem. Če je bilo blizu tja, šla sva oba, če je bilo daleč, je moral ostati eden doma pri konjih, drugi je šel sam. Čajž je sicer pazil, in to prav po nepotrebnem, na svoje stvari, dejal vse svoje pre-mično blago za ključalnice in zapahe, štel svoje sadje, po strani gledal v najine sklede, če se ne dela potrata z živili, no vseeno sva se v njegovi hiši počutila dobro. Četudi se je razgrinjalo na široko pred nama kmetsko življenje, sva čutila vendar tudi pezo svoje službe. Damjan je dal nekak dušek temu čutu. Navadno je, da začno vojaki, katerim teko že poslednji meseci njih službe, šteti dneve, ki jih še ločijo od domačih krajev. Ponosni so na to, da so že stari vojaki in da se mora čas njih službovanja že meriti po dnevih. Da bi bila ta prijetna okolnost njim samim vedno pred očmi in javna in jasna mladim tovarišem, napišejo število dni, katere morajo še služiti, na kak javen kraj, tako da je vsakemu vidno. Zato se vidi o poletnih mesecih v vojaških prebivališčih tu in tam na steni ali vratih oglati in okorni napis: Še toliko in toliko dni! Vsak dan se številka popravi, to je zniža za enotko. Nekateremu se zdi nazorneje načrkati si primerno število čark. S kakim zadostnim ponosom izbriše potem vsak dan po čarki! To je pač znamenje, da se je še malo priljubila takozvana »ljudska vojska« narodu samemu. Takšnih čark si je načrtal tudi Damjan na hlevna vrata. Kedar sva prijezdila vsa prašna in zapotena z vaje domov, je vzdihnil gledaje na vrata: »Še devetintrideset dni! Še osemintrideset dni!« Po takem vzdihu mu je bilo laže pri srcu.

Da ni Marice, postala bi morda osorna s Čajžem, ne mogla bi strpeti njegove neizgubečnosti. Marica je bila edina ženska v hiši in gospodinja. Čajž, njen stric in varuh, je bil, dasi nerad, pod njenim vplivom. Kar je ona rekla in storila, to je navadno obveljalo. Včasi varuh ni bil povsem zadovoljen z njeno mislijo glede gospodinjstva, zmajeval je z glavo, imenoval jo trmasto, ali to ni upognilo njene volje, ki je šla svojo ravno pot. Prijatelja nista bila; on je nekako nerad izvrševal njeno voljo, nerad se pokoril njeni oblastnosti, in tudi ona se je kazala, da nerada biva pri njem. Vendar kakega očitega sovraštva med njima nisem videl. No, kakšno dekle je bilo to! Treba jo je bilo videti pri delu. Zdelo se mi je, da se ona poprime najrajša moških del, kjer lahko pokaže svojo silo in prevago. Nekoč jo je videl neki podčastnik našega polka, Tržačan, ki je na daleč v okolici delal svoje študije o kmetijskih ljudeh, posebno pa

o ženskih, kako vodi brano na njivi. Pri tem delu so se odlikovali njeni udje s tako gibčnostjo, s tako bistroto se je nesla za brano in tako izlahka in spretno jo je pritegovala in odnašala, da Tržačan ni mogel odmakniti očesa od nje. In rekel je tisti Tržačan, da le mestne gospodične umejo tako harmonično poigravati z životom, in sicer tiste, ki so se temu priučile na lawntenis-igrišču. Tržačan je morda preveč videl in pretiraval, pa jaz postavim njegovo sodbo semkaj, ker je prišla iz ust visoko postavljenega človeka, dasi je neumestno prispodabljati težka dela kmetskih deklet praznim zabavam mestnih gospodičen. Pa tudi njena srčna dobrotta se je lepo izkazala pred nama. Naj je Čajž še tako pisano gledal na najine obede, ki so bili tečni in obilni, naj je vzdihoval ob najinih večerjeh, ki so bile vseskozi času in stanu primerne, vsi pojavi gospodarjeve skoposti niso motili deklice pri njeni srčni postrežnosti. Vkljub temu pa ji skraja nisva izkazovala prevelike prijaznosti: jaz sem bil še nezkušen, v službi potrft, sentimentalen človek, torej nesposoben, da bi gostolel pred žensko, Damjan pa je bil pogosto razdražen in če ne hud, pa vsaj čemeren in malomaren. Kmalu pa se je prepetilo nekaj, kar je mene navdušilo, Damjana pa do kraja pogrelo za deklico. Imela sva takrat priliko počutiti se Maričini neustrašljivosti.

Bilo je neko popoldne kmalu po najinem prihodu v vas, da sva morala iti k sprejemu konjske krme, ki se nam je pripeljala z bližnje postaje. Za najine odsotnosti si je bil snel Damjanov rjavec uzdo in ušel iz hleva. Povaljal se je po trati, potem je dirjal okoli Čajževih poslopij, hrzal, priskakoval in bil z zadnjima nogama. Ko so ga Čajževi ljudje videli hruti okolo oglov, so se razpostavili ob proso za hišo in ob zelniku na koncu hiše ter mahali z rokami in ga odganjali, da bi jim ne delal škode po setvi. To mahanje je žival še bolj razburilo; podila je svinje in kure, pasoče se po trati in nevedoče, kak demon se žene za njimi, in kazala svojo elementarno silo in divjaško naturo. Igralo se je takrat sosedovo otroče sredi odprte vrzeli, ki je držala s Čajževega vrta k sosednji hiši. Ker rjavec nikjer ni našel odprte poti v širno polje, je dirjal proti vrzeli. Marica je šla baš s škafom perila z ulic. Na prvi pogled je spoznala, da je položaj opasen za otroka, vsaj po njenem mnenju. (Konjeniki vedo, da plemenita konjska žival z veliko opreznostjo vihra prek človeških teles in se jih nikdar, če se more ogniti, ne dotakne s kopitom). Da bi zaprla pot rjavcu, je skočila, spustivši škaf na tla, k vrzeli v tistem hipu, ko je bil konj že pri vhodu. Kakor levica se je vrgla na razjarjeno, sopečo žival, z eno roko je zgrabila za

grivo, z drugo za nozdrvi. Preplašeni konj, hoteč se oprostiti železnih pesti, je skočil v stran, a tu je trdo zadel ob ograjo. Pogreznil se je v sprednji nogi ter obstal kakor omamljen pod silnimi rokami. Tega prizora sva bila priča z Damjanom, ker sva se baš tisti trenotek vračala po ulicah gori, obložena s senom in ovsom. Vrgla sva krmo na tla. Damjan je skočil h konju, jaz v konjušno po uzdo. Za hip je bila ognjevit žival, ki je nemirno kopala s prednjima nogama, v naši popolni oblasti.

»Tebi je Bog dal v svoji prvi misli moško silo in odločnost, a ne vem, zakaj te je potem izprevrigel v žensko,« sem rekel srčni deklici, nadevaje rjavcu uzdo.

»Kaj takega še nisem videl,« je dejal Damjan, »k mojemu konju še v stajo ne gre rad vsak vojak.«

»O kaj ste mislili, da sem tako boječa,« je govorila deklica, smeje se in popravlja ruto na glavi.

»Tega nisem mislil. Hvaležen sem ti, da si ga udržala. Imel bi sitnosti, ko bi bil ušel. Ne bila bi ga zmagala, da ni butnil ob ograjo in se omamil. Kdor je to videl, tega ne bo pozabil izlepa. Hvalo ti vem.« Živ izraz priznanja in hvaležnosti je sijal v njegovih očeh.

»To ni bilo kaj posebnega.«

»Enkrat mi je že ušel, in šele drugi dan so ga ujeli kmetje štiri ure daleč od Maribora. To je takšen potepin, grdin, cigan, hudič. Hoha, Aga, na-na-na, haaa!«

»Lepo se vam poda, kadar sedite na konju, zato sem vam ga ujela, da vam ne bo treba peš hoditi. Uhaja vam pa zato, ker mu preveč kolnete,« je menila Marica in šla po svoje perilo.

Obkročili so naju Čajževi moški. Gospodar je zmajaval z glavo, kakor bi se v mislih čudil takšni neustrašenosti, Šimen je pokazal svojo pogumnost ter šel po vratu potrepat rjavca, ki se je razburjenosti tresel po vsem životu, Vorka je prebrnil kozolec, vesel, da je bil priča take gonje, potem se je skobalil na ograjo, da bi bolje videl, ako bi se zgodilo še kaj.

O tem dogodku sva se z Damjanom večkrat pogovarjala. Konec teh pomenkov je bila trditev, da deklice, podobne Marici, ni daleč na okoli. Posebno je to trdil Damjan. On je celo svojemu rjavcu govoril o tem. Nasul mu je v žleb ovsu in sedel k njemu v žleb. Aga je imel navado, da je pri zobanju z gobcem otepaval po strani in po nepotrebnem trosil oves v stajo, zato je trebalo paziti nanj. Konj hrza in zoblje, Damjan sedi pri njem v žlebu. In tako govori

moj tovariš svojemu konjskemu tovarišu: »Ti si mi pravi junak, cigan ti vražji. Ženska te strahuje. Kako boš prodrl sovražni karé, celo vrsto bajonetov, ako si daš zapreti pot in puliti grivo slabotnemu dekletu. Kaj bo, kadar bodo bliskale brušene sablje pred tem tvojim zlatorjavim čopom in žvižgale krogle okrog tvojega gospodarja, če izgubiš pogum pred žensko pestjo. Vidiš, kakšna je tvoja konjska pamet, ti umazanec ciganski! Pred Čajževo punco se pogrezneš v kolenih. Tebe, ki letiš kakor ptica pod nebom, ujamejo bele ženske roke. Sokola je užugala golobica. Oj ti vrag rjavi, neumni! Fej! Veliko zgago si mi naredil. S teboj se več ne morem ponašati, Aga-zgaga! Fej te bodi!«

In Damjana samega je ujela Čajževa punca. Od tistega dne se je začel prav zanimati zanjo. Pri kosilih je postal zgovoren, pri večerjah dovtipen. Hitro je bil spazil ves dnevni red Maričinih poslov. Vedel je, kdaj je deklica v kuhinji, kdaj ponese krmo živini, kdaj pojde mlest, prat, po vodo ali po drva. Če je le mogel, je izpregovoril par besed ž njo. Ona se ga ni ogibala. Okolnost, da so postali njiju medsebojni odnošaji skoraj namah nekako trdni, njiju medsebojno vedenje domače, prijateljsko, ta okolnost mi je pričala, da je med njima že nekaj dogovorjenega, dognanega in jasnega, a nič nisem videl in vedel kdaj, katero uro in pri kateri priliki se je njiju razmerje tako zelo zblížalo. Nisem si upal vprašati o tem Damjana. On bi se bil gotovo nevoljen obregnil na tovariša, ki je šele začel služiti cesarja, pa se že drzne prodreti v skrivnosti moža, ki ima le nekaj nad trideset čark na vratih konjušne. Zapazil sem, da hodi Marica pogosto na ulice umivat si nogi, da se je začela tudi v delavnik bolje in skrbneje oblačiti. Ko sva sedala zgodaj zjutraj na dvorišču na konja, je bila gotovo ona kje blizu, da dobi najin pozdrav, ko sva se vračala od vaj domov, je šla navadno s škaфом mimo naju po vode. Rada je videla Damjana na konju. On je bil res gibčen in spreten jahač, nič zvezanega in neokretnega ni bilo na njem, in kadar je trebalo, je šel njegov rjavec iskro pred njim, kažoč sebe in svojega gospodarja v prikupljivi podobi. Marica je kar strmela vanj.

Samo enkrat, bilo je nekega večera, sem slišal med njima daljši pogovor. Z Damjanom sva čistila svojo opravo pred hlevom, Marica je stala na ulicah v vodi in si umivala nogi.

»Dan se nagiba k večeru in kmalu ga bo konec, hvala Bogu! Lahko ga za vselej izbrišem iz števila svojih težkih dni,« je rekel Damjan, prislonil očiščeno sabljo ob zid ter šel izbristat čarko z vrat.

»Večkrat sem že gledala tiste vaše čarke na vratih. Kaj pomenijo?« je vprašala Marica z ulic, igraje z nogama v vodi.

»Te pomenijo nekaj dobrega, dekle. Petintrideset jih je še in te pravijo, da moram še petintrideset dni služiti. Vsak dan izbrišem eno. Tu na vratih imam svojo pratiko.«

»A jaz sem mislila, Bog ve kakšno učenost pomeni tisto.«

»Učenost ni, ampak račun je to, na katerega sem že dolgo čakal. V petintridesetih dneh bo do kraja izbrisan ta dolgi račun.«

»Kam pojedete potem?«

»Kam pojedem? Na Kranjsko pojedem orat zemljo, kakor so to delali moji predniki; in četudi bom moral trdo delati, vedel bom vsaj, za kaj se ubijam. Tudi sem pridem.«

»V Črešnjevek pridete? Le glejte, da ne pozabite!«

»Da, to veš, da pridem, in ko bi bile ne vem kakšne gore na poti. Črez sam Triglav bi prišel.«

»Pri nas najdete morda dosti novega, ako boste dalje odlašali s svojim prihodom. Stric se hočejo oženiti.«

»Ali res?«

»No.« Marica je s širokim pogledom obvela Damjana, kakor bi se te smejoče oči pasle ob vtisku, ki ga napravi njena novica na prijatelja. »Torej morate priti kmalu k nam, ako hočete najti vse pri starem.«

»Ti si že dolgo v tej hiši?«

»Tri leta, odkar so umrli oče in se je brat oženil na dom. Doma nisem hotela ostati, ker je prišla tuja ženska v hišo.«

»Oh te tuje ženske, te so vsakemu križ v njegovi rodni hiši, naj bodo že mačehe ali svakinje. Tako vedno slišim praviti.«

»Nova gospodinja je bila tako dobra z menoj, tako mehka, dobra in sladka, da je nisem mogla prestati. Vedno mi je razkazovala svoje škapulirje, božje podobice in naštevala odpustke, katerih je deležna, in vedno me je vabila na božja pota in mi hvalila samski stan in večno devištvo, menda zato, da bi ji ostala pri hiši za deklo in da bi še svojo doto pustila na domu. Ta ženska se je tako zavzela za mojo časno in večno srečo, da mi je celo prigovarjala, naj ne nosim ob velikih praznikih peče. Taka potrata v noši je smešna in pregrešna, pa draga in od samega vruga — tako me je učila ta mila Jerica. Jaz sem se kmalu naveličala njene preračunjene dobrote in sem rajša potegnila k stricu, ko je umrla njih žena, za brezplačno deklo in gospodinja. Tu si nihče ne upa uganjati z menoj sitnosti s škapulirji, podobicami in odpustki, in ob praznikih oblečem to, kar

imam. Pa tudi iz stričeve hiše se mi bo kmalu seliti. Nove gospodinje tukaj nočem čakati.«

»Kam se obrneš 'potem?«

»Ne vem še, kam. Svet je širok. K bratu ne grem, kamor bi lahko šla. Drugim ljudem ne maram služiti. Gledala bom, da postanem sama gospodinja. Doto imam.«

Taka beseda je ugajala Damjanu. Stopil je na kraj ulic. »Jaz pridem precej sem, ko se iznebim te službe,« je dejal tiho.

»Ali domov ne pojdete?«

»Tudi tja pojdem, k sestri pojdem.«

»Staršev nimate več?«

»Očeta še imam. In kakor tvoj stric, tako bi se tudi moj oče še radi oženili. Pisano mater bi nam radi pripeljali v hišo, a otroci je ne maramo in se bomo temu ustavljali, kolikor bomo mogli. No ko bi se morali podati očetu, potem tudi jaz ne ostanem več v domači hiši.«

»Takšen čvrst fant bi se pa vendar ne smel bati pisane matere. Jaz bi se svoje svakinje prav nič ne bala, ko bi bila tudi huda,« je rekla Marica, drgaje nogo ob nogo, dasi na njih ni bilo najmanjše nesnage.

»Pa le nisi hotela ostati doma. Jaz se pisane matere ne bojim toliko, da bi bežal pred njo, ali meni ni potreba ostati doma in gledati, kako mačeha napeljava vodo na svoj mlin. Hvala Bogu, toliko dobim iz doma, da si lahko poiščem svoj kot in vzamem svojo gospodinjo,« se je pohvalil Damjan. Marici je srečen smehljaj letel po obrazu. S priučeno sramežljivostjo je pogledala na svojo drobno nožico, ki je, kakor bi namenoma zdaj pobrbala po blatu, potem se zopet okopala v bistri vodi.

»Vaš govor razodeva, da niste daleč od tod doma. Od kod ste?« je vprašala, dvignivši razžarjeni obraz k Damjanu.

»Daleč ni do mojega doma. Kake štiri ure bode. Iz Črnega dola sem.«

»Iz Črnega dola?« je ponovila deklica, čudeč se.

»Kaj veš, kje je naš Črni dol?«

»Tam še nisem bila, slišala sem pa že dosti o tistem kraju.« Tu se je Damjan razprostrl o Črnem dolu in, hvaleč tisti kraj in njega prebivalce, se je skoraj zasolzil.

»Kje so si vaš oče izbrali svojo nevesto?« je prekinila deklica njegov hvalospev.

»Sestra mi je pisala, da daleč nekje od doma, ali kje, tega ni povedala. Moj oče so konjski prekupec in kupčujejo daleč okoli. Vse gorenjske, dolenske in tudi hrvaške kraje obhodijo. In na eni taki poti so naleteli nekje na žensko, katero hočejo pripeljati na dom. Tako piše sestra.«

»Je li mlada tista ženska?«

»Sestra piše, da mlada. Dekla menda.«

Nastal je premolk. Damjan je pobral šibico, s katero je začel biti ob škorenj, kar je kazalo, da ga obhaja razdraženost. Marica ga je jela pazno motriti. Njeni nogi sta zastali v vodi, njeni roki sta tesno tiščali tanko krilce h kolenom; vsa je bila podobna nepremičnemu, vzornemu kipu. Strmé v mladeniča, je vprašala s tihim glasom: »Vi ste podobni svojemu očetu?«

»Ljudje pravijo da, ali jaz tega ne vidim. Jaz ne poznam samega sebe.«

»V našo vas hodi mož iz Črnega dola. Spominjam se, da je pravil tisti mož nekoč pri nas, ko je žrebeta kupoval, da ima sina pri vojakih, pri takšnih, kakor so zdaj tu. Črž mu pravijo. in vi ste mu nekoliko podobni.«

»No, to so moj oče, konjski prekupec. Mi smo Črževi iz Črnega dola. Doma mi pravijo Čržev Tone, pri vojakih me kličejo za Toneta Damjana.«

»Slišala sem, da se tisti mož, torej vaš oče, ženi pri mladi deklici v naši vasi.«

»Kaj hudiča — tukaj se ženijo, v Češnjevku? A to bi rad poznal, tisto Uršo, ki se jim hoče obesiti na vrat. No, to mi moraš pokazati, Marica.« In čudoma se je prijel Damjan za glavo, snel kapo ter jo vrgel v mejo. Marica je z veliko zadovoljnostjo gledala na to kratko ostriženo glavo s krepkimi moškimi potezami, gladkim čelom, lepim nosom in švigajočimi očmi.

»V kratkem boste spoznali tisto Uršo. Potrpite še en dan ali pa dva!«

»No, to sem res radoveden. Ko so sestri dali doto, so ji obljubili, da še eno doto dobi, kadar se bodo odpovedali gospodarstvu. Dolgo bo sestra čakala druge dote. Dva Črževa sina sva pri domu, ki ne marava, da bi nama mačeha rezala kruh. In tako pravi Čržev Tone, ki nosi v svoji glavi pameti za pet drugih: Če se hočejo oče v drugič oženiti . . . no . . . se ve . . . oni so gospodar . . . in če stvar po pameti premislim, mi jim res tega ne bomo mogli ubraniti. Ali zakoni so tudi za otroke in po teh zakonih bomo za-

htevali svoje deleže iz našega lepega grunta. Z bratom sva se dosti natrpela na gruntu in sva pomagala, da smo ga lepo povzdignili, zato menda po pravici zahtevava plačila in da ne bo najina druga mati, ki je morda mlajša od mene, žela vseh sadov najinih trudov. Kakor pravim . . . nič ne rečem . . . ako imajo oče res še tako mladostne skomine, naj se oženijo, ali od tistega dne, ko pripeljejo svojo izvoljenko, ne bo v domači, v Črževi hiši prostora zame in za njih šavro-mavro.«

Marica se je burno posmejala. »Slišite, ne sodite preostro mlade deklice, katere še ne poznate. Morda ona ne bo samo žela vaših sadov, morda vas ne bo sovražila, saj vse mačehe niso hude in grabežljive. Prorokujem vam, da vas bo tista rada imela in vam urezala vselej večji kos kruhu nego vašemu očetu.« Samo zaljubljeno naganjivost je bilo brati na njenem licu ter globoko paznost, kakšen učinek delajo njene besede na mladeniča, in v njenem glasu, ki se je lil zvonko in odločno, se je javljala neka slabo brzdana razburjenost. In baš tako odločno je bil njen lepi in smeli pogled vpert v prijatelja.

Damjan je pobral kapo. »To, kar si zdaj rekla, se ne bo zgodilo ne danes, ne jutri. Meni mačeha nikdar ne bo rezala kruha. Čržev Tone si s svojim deležem sam zasnuje svoje gospodarstvo.«

»O to se lahko zgodi, da bo vas imela tista deklica rada. Jaz poznam ženske. Le dobro si zapomnite, kar vam pravim, in ne mislite tako hudo o njej, vi strašljivec!« Rekši je skočila z ulic in stekla mimo mene proti hiši. Ves njen obraz je gorel in se tresel smehu in razburjenosti.

(Konec prihodnjič.)

Sneg pada . . .

Sneg, beli sneg na cesto tiho pada . . .
Kaj ne, lep dan, sosedka moja mlada?

Skoz okno tam strmiš v tá metež snežni.
Zamišljen je obraz tvoj blede, nežni.

Sneg, beli sneg med nama tiho pada . . .
Jaz v tebe sem zamišljen, deva mlada.

Kiribejevič.

Tovariš Damjan.

Povest. Spisal Podlimbarski.

(Konec.)

II.

Neko opoldne je moral Damjan na enodneвно stražo v sosednjo vas Groblje, kjer je stalo polkovno poveljništvo. Ostal sem sam doma pri obeh konjih. Popoldne je prišel na prag moje konjušne Vorka. On je večkrat na dan pogledal, kaj delata ta njegova prečudna prijatelja, ki nosita čelado in ostroge, sabljo in karabinko in vendar govorita tako, da jih lahko razume vsak božji človek.

»Kaj danes nič ne paseš?« sem vprašal dečka.

»Ne, danes moram na njivah pomagati okopavati,« je odgovoril, slone ob durnih podbojih.

»Saj ti še ne moreš delati. Premajhen si še.«

»O — okopavam lahko. Oče pravijo, da majhen človek tudi lahko dela; delo je pri tleh.«

»To je res, ljubi Vorka. Naše delo ni na solncu, ne na luni. Ali so oče tudi na njivah?«

»Oče so pa v Čelešnikovi gostilni.«

»O — v gostilni? In ti moraš okopavati!«

»O — naš oče nikoli ne gredo v gostilno, razen kadar pridejo iz Črnega dola Čržev stric in se pri njih lahko zastonj napijejo.«

»Čržev stric?« sem odjeknil dečku.

»Čržev stric so prišli žrebičke kupovat. Pri Čelešniku imajo dva na prodaj in našega tudi pridejo pogledat.«

»Ali so tisti mož res tvoj stric?«

»Oče so mi naročili, naj jim pravim Čržev stric. Pa Marici ne smete nič praviti, da so tukaj.«

»Zakaj ne?«

»Skrila bi se jim.«

»Kaj se jim skriva?«

»Vselej, kadar pridejo, se jim skrije. Ko so bili zadnjič tukaj, je zbežala na hrib k Bobnarju in ves dan je ni bilo domov. Oče in Šimen, oba sta šla ponjo in so jo komaj spravili domov, ko so bili Čržev stric že odšli. In rekla je takrat, da bo vselej ušla, kadar

pridejo Čržev stric, in da se rajši potepa noč in dan z volkovi po gozdih, kakor da bi živela pod eno streho s Črževim stricem.«

Hoho — sem dejal sam v sebi — to so čudne reči! — in na mah so bežale predstave: Čržev oče, Marica in Čržev Tone ena k drugi, zavrtele se in zamotale ter pričini le sklepe, ko so se strnili v neugodno sodbo, da se iz teh čudnih stvari še kakšna žaloigra lahko izcimi. V tistih časih sem čital samo žaloigre. Če je bilo le količkaj časa, pa sem se vtopil v te vrste poezijo. Celo v staji kraj svoje Flore sem skrivaj privlekel drobni zvezek Šekspirjeve tragedije izza bluze. Pridno zoblje sentimentalna žival in pripihava, a jaz sesam lulo in čitam prizor ali pa dva in po večkrat ponavljam one prizore, v katerih se vrše sama srce pretresujoča dejanja. To neprestano čitanje mi je rodilo sodbo, da se v človeškem življenju vse nenormalne razmere završe s tragičnim koncem.

Pazno sem gledal Vorko, no deček se mi je zdel premlad, da bi govoril ž njim dalje o razmeri, ki me je jela živo zanimati. »In kakšen so Čržev stric?« sem vprašal po dolgem premolku.

»Videti so hudi. Tako udarijo ob mizo, da zapoka v njej in se potrese po hiši. Meni pa vselej prinesejo štruco, kadar pridejo. Pa jaz jih zato še ne maram in ne bi rad, da bi se zavoljo njih morala Marica skrivati.«

Deček je umolknil. Zagledal se je bil v ogromne škornje, ki so stali pred njim na stolu, ter začel s prstkom tipkati po ostrožnih kolescih, da so se vrtela kakor vretenca in brenčala s tankim, kovinskim zvenkom. Zdajci se je pojavila Marica za Vorko. Rad sem videl deklico, torej sem ji stopil naproti na prag.

»Idi, Vorka, v hiši na mizi je narezana malica za plevice, nesi jo na njive in največji kos, tisti krajec, daj Bobnarici, da bo imela kaj domov nesti, najmanjši pa Jeretinovi Jerički. Pa ne pozabi! Le brž teci in pridi precej nazaj, pojdeš k Čelešniku; tam so Čržev stric, ki imajo štruco zate.«

»Kdo pravi, da so Čržev stric pri Čelešniku?« se je prihulil deček.

»Čelešnikova Katra mi je poslala pošto. Le idi!«

»Jaz ne ponesem malice. Ti bi v tem času zbežala in se skrila.«

»Nič se ne boj, Vorka, danes se ne skrivam. Tako se ne bomo več igrali. Zvečer pridejo Čržev stric k nam, jaz jih počakam, in ti nam boš nosil vino in štruco od Čelešnika. Le poslušni me in nesi malico.«

»Ali se zares ne skriješ?«

»Zares ne. Le brž idi! Plevice so že lačne.«

Vorka se je nekaj obotavljal, pomel ob durih, pogledal s prosečo bojaznijo v očeh na Marico, naposled se je menda domislil, da bode najbolje, če naglo opravi posel in se hitro povrne nazaj. Zdirjal je proti hiši. »Če se boš skrila, počakaj me, jaz pojdem s teboj«, je vpil od hišnega ogla. Deklica je z roko mahnila proti njemu.

»Ali vaš tovariš zvečer ne more priti sem domov?« me je vprašala, stopivši bliže.

»Ne. Do jutri opoldne nikakor ne sme s straže.«

Deklica je nekoliko pomolčala. »Še bolje tako. Ko bi bil tukaj, nerodno bi mu bilo in neprijetno govoriti s svojim očetom. Bolje je, da se danes še ne vidita. Nekaj bi vas rada prosila: pridite zvečer v našo izbo. Rada bi, da ste vi priča, kako in kaj se pomenim z očetom vašega tovariša, rada bi, da bi vi vse slišali in jutri spričali svojemu tovarišu.«

»Jeli Marica, ta Čržev stric, kakor ga imenuje Vorka, ta Tonetov oče te hoče vzeti za ženo.«

»Da.«

»In ti nočeš biti očetova, ti hočeš biti sinova. A?«

»Očetova ne bom nikoli, sinova pa, kakor bo Bog hotel. S Črževim Tonetom sta tovariša v trpljenju, med vama ni laži, vi mu poveste, tako da ne bo imel nobenega dvoma več o meni.«

»Ali ti on ne verjame, da nočeš biti očetova?«

»Verjame. Ali tako razdražen je, kakor bi dvomil o meni.«

»Menim, da ga bom o tvoji dobroti lahko prepričal. Ali povej mi, kako je to, da te hočejo omožiti s Čržem?«

»Stric imajo v sosednji vasi svojo nevesto in ta jim je dala vedeti, da prej ne pride v hišo, dokler se iz nje ne spravim jaz. Zato bi me radi omožili in vsakemu bi me radi dali, naj me mara že Črž ali cigan ali volk. Marsikoga so mi že nasvetovali, naposled pa tega Črža. Ž njim imajo svojo konjsko kupčijo, pri kateri sta se menda zmenila zame, pa brez mene. Jaz sem se izprva temu smejala, da me ta dva štejeta nekako med konje, pozneje pa, ko se je govorica o tem raznesla po vasi, sem uhajala iz hiše vselej, kadar je prišel Črž.«

»Slaba bo za Šimna in Vorko, če dobita pisano mater.«

»Jaz že zaradi teh dveh nisem hotela iz hiše, ker smo prijatelji. Šimen je trdovraten in samosvoj človek, ki ne ostane več dolgo v domači hiši, le za Vorko mi je žal, ki je še otrok. Dobro se jima ne bo godilo pri ženski, katero jima stric pripeljejo na dom. Ona je skopa nad strica. No jaz dalje ne morem ostati pri Čajževih. Naj

si uredi svoje stvari po svoje, kakor si uravnam jaz svoje; stricu pa ne bom delala več napote.« Pogledala je na Damjanove čarke na vratih, kakor bi bila v njih zapisana njena usoda.

»Marica, nadejam se, da se boš še to zimo tako omožila, kakor sama želiš. In če se to zgodi in nas povabiš, prijahali bomo Damjanovi tovariši k tvoji poroki.«

»Na konjih?« je vprašala dvomeče.

»I kako pa? Na konjih, če nam bodo dovolili. Takšna hrabra deklica mora imeti hrabre svate.«

Smejala se mi je s prisrčnim, srečnim in iskrenim smehom. Njene oči so zaupno in hvaležno pogledale v moje, a precej so zablodile po vrtu in nekaj malega skrbi se je usadilo vanje. »Vi se šalite z menoj in jaz stojim tukaj, kakor bi ne imela nobenega dela. Ko bi me stric videli! Torej ne pozabite priti zvečer!«

»Nikakor ne pozabim,« sem klical za njo, ker že je hitela proti hiši.

Ko sem bil opravil svoj posel v konjušni in sem imel baš nekoliko prostega časa na razpolago, me je gnala radovednost k Čelešniku. Videti sem hotel Damjanovega očeta. Ker nisem imel božjega v žepu, da bi mogel stopiti v gostilno, sem pokukal na dvorišče. Tam sta gulila Glad in Kopač, nastanjena pri Čelešniku, svoja konja. Stopil sem k njima. Tudi ona sta bila radovedna, kakšen je Damjanov oče. Nisem se mudil dolgo, in iz Čelešnikove gostilne so stopili trije možje. Prvi je šel Čelešnik, rejen, trebušast, na videz ravnodušen človek, z majhno zeleno kapico na ogromni glavi. Gledal je zamišljeno v tla, oziroma na konce svoje obutve, kakor bi bil tam napisan ves obzor njegovega gospodarstvu. Drugi je bil moj gospodar Čajž, čigar neznatna, suha postava se je kakor senca pomikala za debelim krčmarjem. In tretji možak . . . o tretjem možaku sem precej uganil, da to ne more nihče drug biti kakor Damjanov oče, tako je bil po postavi, hoji, velikosti in korenjaštvu podoben Damjanu sinu. Mladostno jasne in mehke niso bile več črte njegovega lica, marveč so kazale človeka možate misli in velike duševne sile, pričale so pa že tudi o trutih in naporih za življenje. V tem ko sta njegova tovariša trudno, lové in krivé se stopila raz visoki hišni prag na dvorišče, se je razodevala v Črževelem koraku primerna gibčnost in velika samozavest. Visoko je dvignil glavo, njegove jasne, široko odprte oči so švignile čez dvorišče in v tistem hipu je tiho pritrknila glava, ker že je bil storjen sklep, da si je lepo poslopje postavil krčmar Čelešnik. In prav z nekim mladostnim razmahom

in gestom si je bil s tanko, v grmu urezano palico po gležnju, ko se je kmetska trojica ustavila pred nami vojaško trojico.

»Lepe konje imate, možje cesarski, rejene, gladke in svetle. Proti našim kmetским param je to gosposka žival. Da, rednost, rednost, rednost, te tri čednosti ljubi tudi žival, a pri nas ljudje ne umejo, nočejo ali pa tudi ne morejo redno opravljati živine. To je naša napaka.« Tako je govoril Črž ter trepal po glavi Gladovega Hektorja, ki vsled starosti že ni bil posebno dovzeten za nežnosti in je tožno povесil glavo, kakor bi mu bilo žal, da kmetska žival nima rednosti. Menda da bi ga obodčila, je začela Kopačeva Mama kopati s sprednjima nogama in stresati glavo, ko jo je konjski prekupec pogladil po križu.

»Odkod ste primarširali, možje?« nas je vprašal Črž, ko se je seznanil s konji.

»Iz Maribora, če veste, kje je to mesto,« je odgovoril Glad, ki je čepel pri Hektorjevih nogah in mu z mastjo črnil kopita.

»Kako bi ne vedel za Maribor; to ni tako daleč. Jaz grem večkrat v Krapino, Varažlin ali pa noter v Čakovec po konje. In ti kraji so v stran od Maribora, tako bolj noter na desno.« Črž je z dvignjeno desnico grebel od sebe, kažoč, kje so omenjeni kraji.

»Koliko dni ste marširali iz Maribora?« je vprašal, zroč name.

»Marširali smo pet dni,« sem odgovoril.

Črž se je posmejal. »A jaz sem prišel, ne po železnici, ampak jahal sem in tudi peš sem hodil, v poltretjem dnevu iz Varažlina pa do Črnega dola. In to je daljši pot nego iz Maribora.«

»Potemtakem ste mučili žival in to ni v redu,« sem dejal z lahnim ušcipom.

»Da, mučil sem žival pa tudi sebe. Baš letos na Veliko Gospojnico zvečer sem prignal dva koja iz Varažlina domov. Ves zlomljen in iztrkan sem bil od poti. Tisti dan sem bil na cesti od štirih zjutraj pa do desete ure zvečer; le toliko sem počival, da sem krmil.«

»In v cerkvi niste bili nič na takšen praznik?« je vprašal Kopač, ki je mil rep svoji Mami.

»S konji se ne hodi v cerkev, prijatelj božji,« je odgovoril Črž ter zvesto pogledal na Kopača. »Ali kraj cerkve sem pa vendar postal in ob zid sem se prislonil med svetim 'opravilom in konjička sta stala poleg mene. In to zadostuje za popotnega človeka. Moja naglica je bila v redu; da sem gonil počasi, potreboval bi bil štiri

dni in poldrugi dan bi bil zamudil pri delu. Čas je po leti zlato — za kmeta. V drugih stanovih pa ni treba hiteti; tam se vse lepo zlagoma dela — kolikor se dela.« Na to nisem vedel ničesar odgovoriti. Opazil sem precej, kako samozavestno in celo pravilno govori ta Črž. Kako pazno je njegovo vešče oko motrilo našo konjsko žival! In kako gibčen je bil v svojem vedenju!

Obrnil se je h krčmarju rekoč: »Zdaj pa pokaži, Čelešnik, kaka žival diše in sope v tvojem hlevu!« Možaki so šli v hlev, jaz za njimi. Čelešnik je imel snažne, zračne obokane hleve. Čržu je sijalo veselje na obrazu, ko se je ogledaval. Tudi Čajž je kimal z glavo. Prav zadi v kotu je stalo dvoje žrebet, ki sta nas pozdravili s tresočim rezgetanjem in nemirnim stopicanjem. Eno je bilo vrane, drugo rjave dlake. Črž je stopil pred stajo in motril od blizu. Vranček, precej suho, medlo žrebe, mu ni nič ugajal. Pri rjavčku se je dalje pomudil. Stopil je k njemu v stajo in ga pregledal in pregladil od strani in odspredaj. Naposled je rekel: »Prosim, Čelešnik, na dvorišče mi ga pelji!« Krčmar mu je velerad ustregel. Zaklopotala so trda kopita po suhem hlevnem tlaku in šli smo na dvorišče. Res, lepa žival je trepetala pred nami, polna življenja, plašljivosti in razposajenosti, s plemenito, živahno glavo na precej dolgem vratu, z nekoliko zakrivljenim smrčkom, udatimi prsmi, ravnim križem in suhimi nogami, skratka vse v proporciji. Črž je šel nekolikokrat okoli žrebeta in kazal se je zadovoljnega. Komaj slišno je požvižgaval. Tudi Čelešnik je zadovoljno gledal svojo žival. Čajž je menil, da takega žrebeta še nikoli videl ni, in dvakrat je rekel Čržu: »Vidiš, kaj ti nisem pravil, a?« — »Prepelji mi ga po dvorišču in pobeži malo v dir — prosim!« je velel Črž. Čelešnik se je važno spustil v lahen dir. Smešno je bilo videti, kako neokretno, težko, po račje se je gugal debeli krčmar za čilo živaljo, ki ga je vlekla za seboj. Pa zdajci je začel gruliti Črž: »Ej, ej, ej!« in odmajevati z glavo. Začuden sem pogledal nanj. Mislil sem, da se posmehava krčmarjevi okornosti, ker žrebe je bežalo bojko in svobodno, in da ni na uzdi, bi bilo splavalo in se razprostrlo kakor ptica v zraku; no ko se je Čelešnik vračal k nam zasopihan in zapoten, mu je odmajal konjski prekupec s kazalcem desnice ter mu klical skoro v obupu: »Ni, ni, ni! Ej, ni v vsaki luknji raka, ni, ni!«

»Nu, kaj mi ga boš zgrajal?« je vprašal preplašeni Čelešnik, otiraje si z dlanjo čelo.

»Ne morem drugače, prijatelj, ne morem. Res, ni v vsaki luknji raka, ne! Ni ga para k mojemu rjavčku, dasi ga iščem po Kranjski,

Štajerski in Hrvaški! Škoda, škoda, da ne morem narediti kupčije! Tvoj rjavček ima hibo.«

»I kakšno?« se je zavzel Čelešnik.

»Kreše se v zadnjih nogah.« Tej trditvi se je Čelešnik smejal in je krepko ugovarjal. Skliceval se je na celo vrsto možakov, poznavalcev konjskega plemena, ki na žrebetu ni najmanjše hibe niso našli. No, ko je na Črževo prošnjo vzel Čajž rjavčka za uzdo in ga v bistrem diru prepeljal po dvorišču in je Črž opozoril Čelešnika, naj dobro pazi, kako uhajajo žrebetu zadnji nogi v pregibih na notranjo stran, komaj vidno sicer, a vendar uhajajo: takrat je krčmar jenjal ugovarjati in z menoj vred je moral pritrditi, da ume Črževo oko bistro pogledati na žival in da mu ne uide ni najmanjša hiba, ki je skrita neveščemu človeku. Polastila se ga je velika malodušnost, ko je slišal, da zgubi rjavček v kupčiji zaradi te neznatne hibe najmanj trideset goldinarjev v ceni. Mračno je gledal nanj, zvesto poslušal umnega in zgovornega Črža in nevoljno, skoraj surovo je odrival žrebetov smrček, ki je veninven hotel ohlapniti gospodarja za rokav, kakor bi ga hotel prositi, naj mu ne zameri. Možaki so se spustili v pomenek o konjskih semnjih, a jaz sem se tiho zmuznil od njih družbe. Hotel sem doma počakati Damjanovega očeta.

Že sem bil ogulil in ogladil oba konja, postregel jima na vse mogoče načine in visoko je že stalo solnce v gori, ko je tenko rezgetalo žrebe na dvoru pred Čajževo hišo. Na tak glas sem hitel iz konjušne. Na Dvorišču je stal Šimen ter držal na povodcu Čajževo žrebe, čilo, no precej resasto in zavaljeno živalco temne, zamazane in snetive dlake. Črž je stal nekako razvaljeno pred njo in jo gledal od vrha do tal. Čajž je sicer vedel, da danes nima kupca pred seboj, vendar pa je z nepopisnim zanimanjem in globoko vernostjo kakor duša v najvišjega sodnika zrl prijatelju v obraz, čigar črte so se nekoliko zasenčile, kar ni obetalo ugodne sodbe. »V teh krajih ne poznate konj; vse, kar ima to ime, se vam zdi lepo in dobro. Pa ni tako.« Črž je šel okoli žrebeta, Čajž skrušeno za njim, pričakujoč končnega razsodka. »Zvezan je preveč, v prsih je zvezan, in taki v kupčiji ne gredo v denar. Drvarček je in drvar bo,« je razsodila naposled avtoriteta v konjskih stvareh. Ko pa je Črž videl, da je prijatelj malodušno sklonil glavo, je ublažil svoj razsodek, rekoč: »Porabna bo žival za v hribe, kosti je močnih. Težak voz bo dobro vlekel v breg. Ali mojemu rjavčku ga ni para pri vas. Oh, ko bi ti mojega rjavčka videl! Ej, ni v teh krajih pravih žrebet, ni v vsaki luknji raka, o ni ga raka v vsaki luknji!«

Na poslednje besede je zahihikal mlad, tekljajoč glas za nami. Obrnili smo se in zagledali Marico, ki se je bila vzpela ob hlevnih vratih ter brisala čarko iz Damjanove pratike. »Hoj punca, kaj pa mažeš tam na vratih? Davno te že nisem videl!« je zaklical oživljeno Črž. Žarelo mu je lice in oči so se mu iskrile.

»Glejte, Čržev oče, solnce zahaja za goro in dan pojemlje in kmalu ga bo konec. Zato sem zbrisala ta dan iz pratike vašega sina,« je odgovorila deklica. Tudi njej je gorelo lice.

»Kaj praviš o mojem sinu?«

»Vaš sin Tone je pri nas na kvartirju. S tem možem sta tovariša.« Marica je pokazala name.

»Oj!« se je začudil Čajž ter se upognil, tako zelo ga je prevzela ta novica.

»Tone Damjan stanuje pri tebi?« je vprašal Črž in njegove velike oči so letele na Čajža.

»Glej, prijatelj, da tega nisem vedel. Nič se ni izdal,« je hitel Čajž gledaje name.

»Tone Damjan, po domače Čržev Tone iz Črnega dola, je moj tovariš in tu notri ima svojega konja.«

»No, kje je ta moj sin? Se li skriva pred menoj? Pričine ima dosti za to,« je rekel konjski prekupec osorno.

»On stoji na straži v Globočjem in do jutri opoldne ga ne bo domov,« sem pojasnil.

»On me ni iskal, jaz ga pa tudi ne bom.«

»Kaj ti ni nič pisal, da pride na Kranjsko?« je vprašal Čajž.

»Pisal mi je, ali kaj in kako — e prijatelj, to bi se ti čudil, ko bi vedel, kako se je moj sin naučil pri vojaki pisati. Vsakega jezičnega dohtarja in tudi fajmoštra že prekosi.« Te besede so nekoliko zadele ob mojo vest ter prignale priliv gorke krvi na moje lice. Občutljiv človek je ta Damjanov oče in s takim se ni šaliti — sem dejal sam v sebi. Da bi prikriil svojo zmedenost, sem jel gladiti Čajževo žrebe po grivi.

Črž se je obrnil k Marici ter vprašal: »A kaj je tisto tam na vratih?«

»To je vašega sina račun, ki pomeni nekaj dobrega« je odgovorila deklica. »Vaš Tone ima v teh čarkah napisano, koliko dni mora še služiti pri vojaki. Vsak dan zbriše po eno čarko, a danes sem jo zbrisala jaz, ker njega ni doma. Hudo službo ima, zato že komaj čaka, da bi se je iznebil. Glejte, še dvaintrideset dni mora čakati. Ali vam je zdaj jasna njegova pratika?«

»No pokaj ti brišeš tiste krevljice?«

»Ker njega ni doma.«

»Pa bi to stvar tudi njegov tovariš lahko opravil.«

»Vaš Tone je pa meni naročil. Tovariš bi pozabil.«

»Ti si torej znana z mojim sinom?«

»Prav dobro, saj mu kuham.«

»In zmenjena si ž njim?«

»Tudi. Do kraja sva se zmenila.« Črž je visoko dvignil glavo. Njegovo oko je blodilo po vsej dolgosti hleva pod pristrešjem, kakor bi štelo tam vse pajčevine, ki so bile razpete med zidom in streho. Jedva vidna senca je legla na njegovo lice in ta je pričala, da boli in skeli človeka, ako ljubljeno dekle prizna, da je zmenjeno z drugim.

Neprijetni molk je pretrgal Čajž, rekoč: »Prijetelja sta tvoj sin pa Marica. Takšni mladi ljudje hitro pridejo vkup, da se posmejajo, ponore in poigrajo.« Konjski prekupec ga ni poslušal. Globoka čemernost se ga je polastila. To je opazila Marica in koketno ga je vprašala: »Ali pridete zvečer k nam k večerji? Vabim vas.«

»Pridem, če ne boš bežala pred menoj,« je odgovoril Črž s premagovanjem zadosti mehko.

»Ne bom. Če boste zopet dali za vino, bom pila z vami na vaše in vašega sina zdravje. Nadejam se, da se bova ločila kot prijatelja.«

»Dobro, dobro.« Črž se je obrnil. Videlo se mu je, da mu nedobra misel kljuje v glavi. Resnega obraza je stopil k meni v konjušno.

Pogostil sem očeta svojega tovariša po slovanskem običaju s hlebom in soljo; slučajno je stalo oboje na klopi ob zidu. Gost je pokusil in pohvalil, kakor se spodobi. Potem je pregledal konja. K Agu je hotel stopiti v stajo, pa hudomušna žival očeta svojega gospodarja ni hotela spoznati: po nekaterih sumljivih in nemirnih gibljajih in podvigih soditi, bi ga bila prav rada udarila, »No, no, ne repenči se, bratec srboriti! Tudi takih sem že dosti videl,« je prigo-varjal Črž.

»Nikar ne hodite k njemu v stajo!« sem posvaril gosta. »Vselej je tako nemiren, kadar nima svojega gospodarja doma.« Črž je šel za ograjo k Agovi glavi. Z neznansko spretnostjo in gibčnostjo je zgrabil konja za gobec in mu pogledal na zobe. Aga se je vil, vzpenjal in bil, kakor bi ga bilo sram, da mu gleda kmet v čeljusti, no moral se je vdati silnim Črževim pestem. Užaljenega se je kazal

še potem, ko ga je Črž, dognavši njegovo starost, potrepal po križu. »Živahen konjič si in mlad in gosposkega rodu, človek bi se lahko ponašal s teboj,« tako je govoril konju. Pogled na bistro žival mu je pregnal prejšnje nedobre misli. Tudi k moji Flori je stopil v stajo. In glej — ta žival preklavrnih svojstev mu je kar sama pomolila gobec, da ji je pogledal na zobe in jaz sem se — ne prvokrat, odkar naju je spojila usoda — sramoval za njo spričo tolike pohlevnosti in usluge. Čajž je začel hvaliti Čržu njegovega sina, rekoč: »Ali da bi ti videl, prijatelj, svojega sina na tem konju sedeti! Kakor kakšen vojvoda, takšen vojščak je.«

Črž je mahnil z roko. »Spridil se je pri vojaki, ves spridil. Poprej ni bil takšen. Zamišljen je ogledoval opravo, ki je ležala na stolu in v kotu.

»Kolikor ga jaz poznam, ga moram hvaliti. Izprva sem se ga res bal, če je robantil — takšen hrust! No, dober človek je. Takih poštenih vojakov še ni bilo pri nas. Vse imam na stežaj odprto in nobena stvar mi ne izgine.« Čajžu so vedno nezgubeče misli plavale po glavi.

»Kaj še okradli naj bi te? Saj je dosti, da jih imaš pod streho in ti delajo napoto.« Črž je z lahnim smehljajem pogledal name, kakor bi hotel osladiti svojo pikro besedo.

»O še, zelo so me okradli, pa ti ne, drugi. Huzarje smo imeli na kvartirju pred tremi leti. Takrat je na mojih travnikih še lepa mrvica rasla, zdaj pa sama mahovina poganja in volčec. Za dober voz najlepše mrvice sem imel takrat spravljene na gumnu. Sem dejal: ta naj bo pa za kobilu, kadar se spomladi ožrebeti. Vso sem bil dejal takorekoč pod ključe in zapahe, da bi je huzarski nos ne ovohal. In vsak dan sem pogledal na ključalnico in zapahe, ali še drže. Vse je bilo lepo v redu in mislil sem si: mrvica se uleže in po zimi jo bo moj Šimen nosil kobilu. Pa kaj — že zdavnaj so bili odmarširali huzarji, ko odprem gumno in vidim, da mrvice ni več.«

»Hahaha! Kam je pa šla mrvica pri zabitih in zaklenjenih vratih?« je vprašal Črž.

»Oj prijatelj, gledal sem in gledal in solze so se mi ulile. Za krajem so bili tisti razbojniki odtrgali dve deski iz stene in tam skozi so hodili po noči, ko je vse drugo spalo, po krmo, in ko so imeli, kar so hoteli, so pa deske lepo nazaj naravnali, tako da nisem mogel opaziti tatvine.«

Čajž je dvigal klobuk, se praskal po glavi ter pljuval proti Agu, ki je zopet nemiren postal, češ, kaj morem jaz za to, če so huzarski

konji pozobali tisto tečno mrvico, ki bi se bila tako dobro prilegla tvoji kobili. Črž se je, odhajaje iz konjušne, na vsa usta smejal. Zrl sem za orjaškim možakom, ker močno se mi je priljubil. Prijatelj ga je povabil k uljnaku pogledat čebele.

Legla je mehka noč na zemljo in v hiši mojega gospodarja je zableščala luč. Ko se mi je zdelo, da so Čajževi že povečerjali, sem stopil k njim v hišo. Za mizo sta sedela za polprazno steklenico vina prijatelja Čajž in Črž. Vorka je ležal vrh peči na trebuhu, gledal v sobo in se mi ljubo nasmehnil. Iz kuhinje se je slišalo rožljanje žlic in skled, znamenje, da se tam suče Marica. Vinska prijatelja sta me poklicala pit. Ko sem bil izpraznil kupo vina, sem sedel na mesto skromnih ljudi, za duri k peči. Pogledal sem na Črža; bil je videti razgret, morda od vina, morda od kake skrivne strasti. Temni lasje so mu v bujnih gladkih zalizcih padali na čelo, oživljeno lice je gorelo v moški samozavesti. Nisem se čutil domačega v hiši, ker se nisem čutil čistega pred Čržem. Oni namek, ki ga je naredil dve uri poprej pred konjušno o pismu svojega sina, mi ves tisti večer ni dal miru. Pripomnil sem si nekatere odstavke onega lista in peklo me je nekaj ob taki pripomnji. Človek stoji sicer vedno ob pragu večnosti in napačno ni, ako tistemu svojemu sobratu, ki je preveč navezan na ta svet in vsled tega krivico dela svojemu bližnjiku ali zanemarja zakone bratoljubnosti, kadar priložnost tako nanese, pripomnimo minljivost posvetnih stvari, da mu vzdramimo vest in ga navedemo k dobrim delom. Ali tisti večer se mi je zazdelo, da sem ravnal prav otročje lahkomišelnost takrat, ko sem pod Damjanovim vplivom pisal njegovemu očetu list z vsebino, ki bi se ne spodobila niti kakšnemu odrevenelemu, izmozganemu, na robu groba stoječemu bebcu, kamoli krepkemu, še vse pravice do uživanja življenja imajočemu Čržu. Trpko čuvstvo, ki se nas polasti po pre-nagljenem in nepremišljenem delu, nekaj sličnega sramu in kesu se je vložilo v mojo glavo. To čuvstvo je bilo tem težje, ker sem se, odkar sem zvedel za Črževe nakane in želje glede Marice, vedno bal, da se bo tu odigrala kakršna že bodi žaloigra, v katero sem še sam nekoliko posegel, ko sem z onim neumestnim listom razdražil očeta, ki je prišel sedaj v tako nasprotje s svojim sinom.

Črž je začel praviti o Črnem dolu: kakšni silni ljudje so doma v tistem kraju, kako so tam v starih časih trli in bili sovražnike, kako je v tisti dolini neka baba z loparjem ubila devet Turkov in da tisti siloviti ljudje še dandanes bivajo v Črnem dolu, a žal nimajo prilike pokazati svojega junaštva drugje nego v nebrojnih ponočnih

pretepih. To je dalo mojemu gospodarju povod, da se je vnesel in jel povzdigovati svoj kraj, ki zasluži glede junaštva prvo mesto na Kranjskem. Mene ta reč ni dosti zanimala, ker so mi bile te turške razmere pri nas že poprej dovolj znane, zato se nisem mešal v pogovor. Ko je pa naposled Črž iz vsega pogovora posnel trditev, da velja pri naših ljudeh samo trda pest, in da je cesar, četudi se taka sila ne da zagovarjati, lahko vesel svojih Slovencev, po katerih se pretaka tako junaška kri, je ta trditev vzbudila moje zanimanje, ker je hotela izvabiti moje mnenje. In hoteč okrepiti Čržev ponos glede slovenske hrabrosti, sem izpregovoril rekoč: »Oprostite, da tudi jaz povem svoje! Umestno in vse hvale vredno bi bilo to junaštvo, ko bi se ne obračalo proti lastnim bratom. Ko bi se Slovenci takrat hrabro branili, ko bodo sovražniki hoteli vdreti v našo zemljo. —«

»Bogme, da se bomo branili!« je z gromovitim glasom pretrgal moje besede Črž ter udaril s tako silo ob mizo, da se je v peči nekaj podrlo in je Vorka s smehom skočil s svojega ležišča. »Vse sovražnike bomo potrli, to se pravi, če boste vojaki spustili katere k nam doli. Saj se že zdaj ob košnji na travniku pogovarjamo, kako bomo zavihali kose navzgor, kadar se bo zgodila prevelika sila nam in naši domovini!«

O kako je govoril Črž! Nič ubitega, zaspanega in potrtega ni bilo zaznati na njegovem obrazu. Živahno so mu tekale besede in nekako nervozno je odpihaval in tresel z glavo. To je bilo vsekakor znamenje razdraženosti, no iz svetlih potez njegovega lica, neprestano igrajočih v nekem zadržanem, notranjem smehu, je bilo poznati, da se mož hujšega dela, nego je v resnici. Pa tudi to sem opazil, da ume Damjanov oče govoriti o predmetu z neko lahko nasmešljivostjo in zastreti svojo misel v plašč ironije, tako da vedno še kaka postranska misel teče poleg prve, za neukega poslušalca poglavitne misli. Bog ve, kako se bo ta človek, ki se je — kakor pravi nekdo v Don Karlosu — v eni želji srečal s svojim sinom, vedel proti Marici! Ta misel mi je blodila po glavi, ko je nekdo na vasi glasovito zaukal. Kakor grom je letel jek po gori. Čajž je dvignil glavo ter rekel: »To je moj Šimen. Vso noč bo rogovilil, jutri pa ne bo mogel vstati in ves kilav bo pri delu.«

»Mladost norost!« je viknil Črž in pil. Potem je, sklonivši se k prijatelju, po tihem pristavil: »Oj ljubi moj Čajžek, saj tudi mi svoje dni nismo bili nič boljši. Tega mladim ljudem ne zamerim.«

»Ko bi se vsaj ne pobijali in ko bi pri delu ne dremali,« je menil gospodar.

»Da, to se tudi meni za malo zdi, ako vidim, da človek pri največjem delu dremlje. Pa me poslušaj, kako sem jaz naredil letos o kresu nekemu Špintovemu Janezu, ki je pri meni kosil.«

»No pripoveduj!«

»Kosec je Špintov Janez dober, kosa mu pod travo kar brenči in nihče ga ne more dohajati. Delal je Janez pridno od treh zjutraj pa do opoldneva. Ali ko se je bil opoldne najedel, ga je premagala dremota. — Jaz sem bil tisto opoldne malo poležal v senci za plotom. Prejšnji dan sem bil prišel s Hrvaškega, pa sem si mislil: Kot gospodar si lahko privoščiš kratek odpočitek, saj posli in najemniki sami ograbijo travnik. Ko tako ležim v senci, prigrabijo moji ljudje mimo. Gledam in vidim, kako Špintov mežika z očmi in dremlje. Ej — pravim — Janez, težke so ti postale grablje in kosa ti je tako frčala po travi. — Res je, oče, premaguje me — pravi Janez. Oj ko bi mogel tudi jaz tako kakor vi poležati urico ali pa dve v senci. Za vsako uro bi vam plačal desetico. Res me grabi spanec. — Naj velja tvoja! Lezi, Janez, in počij, ker si potreben! — sem rekel. Legel je Janez, ali vstati ni mogel. Ko je pretekla ura, smo ga klicali — nič, po dveh urah zopet — Janez je globoko zdihnil in se obrnil. Zdaj mi pa povej, kakšen delavec je to, ki po dnevi leže spat?«

»Da ni sram takšnega človeka!« se je zgrozil Čajž ter pljunil pod mizo.

»No, sem si mislil, poleži! Vso noč si kolovratil po dolini, počitek ti dobro de. Še z vejami sem mu pokril glavo, da bi ga solnce ne peklo, muhe ne jedle in bi slaje spal. In res, šele zvečer se je prebudil, ko smo bili na travniku že vse spravili v red. Drugi dan se je ponavljalo isto in tretji zopet: Špintov je vsako popoldne spal pet ur za plotom in mi smo se mu smejali.«

»Takšen človek bo za plotom lakote poginil,« je razsodil Čajž.

»Le počasi, prijatelj! Dan plačila je napočil. Tretji dan je bila košnja končana in kosce sem odslovil. Pri nas plačujemo koscem po osem grošev na dan; vsakemu sem torej odštél štiriindvajset grošev. Špintovemu sem pa takole rekel: Glej, Janez, tudi midva bova poračunala. Na tri dni si bil najet, torej dobiš od mene štiriindvajset grošev, a tri popoldneve si spal po pet ur za plotom, od ure računjeno po desetici, kakor sva se pobotala pred pričami, to dela skupaj trideset grošev in ta znesek dobim jaz od tebe. Plačaj mi torej šest grošev, pa sva po božjem in človeškem redu bot. Janez se je praskal za ušesi in s potepeno glavo je odšel. A dobro mi je kosil tri jutra in tri dopoldneve.

Čajž se je smejal prijatelju ter hvalil njegovo modrost. Nekaj časa sta možaka še rešetal razposajeno, neubogljivo mladino, potem sta se pogovorila o konjski kupčiji. Zvedel sem, da je Črž vkljub hibi kupil Čelešnikovo žrebe in da tista hiba žrebetu nič ne škoduje, ker tisto kresanje v nogah je malenkostno in žrebe jo bo shodilo. »Takšna hiba, če jo morem najti, meni precej par desetakov prinese,« je govoril Črž prijatelju na uho, ker okna so bila odprta.

Čajž se je čudil toliki premetenosti. Tudi jaz sem se ji čudil in razsodil sem sam v sebi, da pri teh zdravih in praktičnih ljudeh žaloigre nič ne bo, in da je bilo z moje strani skoraj odveč, pisati takemu modremu in navihanemu človeku, naj se pri povzdigovanju priporoča svetemu Duhu za pravo pamet.

Vstopila je Marica. Črž se je mogočno vzravnal za mizo. Prsi so se mu napele, kakor bi se bile okrepile z novo notranjo silo. Ker je bila steklenica prazna, je poklical Vorko in ga poslal po vina. »Pojdi sem, Marica, sedi k nama in pij!« je velel deklici.

»Hvala vam, oče! Pila bom na vaše zdravje, sedla bom pa k peči, da si osušim jopo.« Napila je Čržu, ki ji je hladno odzdravil. Potem je sedla blizu mene na klop, naslonila se ob peč in skrižala roke pod prsmi. Njene oči so se svetile in izzivajoč, uporen smehljaj je bil razlit na njenem svežem obrazu.

»Zdaj ni otrok v hiši, torej se o tem lahko pogovoriva, o čemer moram govoriti s teboj.« V Črževih besedah ni bilo nič prikupljivega in laskajočega, skoraj trdo in osorno so se glasile. Iz nekaterih tonov njegovega glasu je bilo spoznati, da le s težavo prikriva notranjo razburjenost.

»Govorite, o čemer hočete! O vsem vam bom vedela dati odgovor.«

»Torej povej mi, zakaj danes nisi bežala pred menoj?«

»Ker se vas nič več ne bojim.«

»Zakaj si se me poprej bala?«

»Tega sama prav ne vem. Imeli ste neke namere name in teh sem se menda bala. Sama otročja plašljivost ali pa nagajivost me je podila od vas. Preotročja sem še bila.«

»Pa zdaj nisi otročja.«

»Zdaj ne več.«

Črž je nekoliko pomolčal. Potem je rekel: »To je naredil moj sin. Ta ume čarati. Kaj?« Marica je povesila oči.

»Jaz nisem gluha in besedo precej razumem,« je dejal, dromljaje po mizi. »Ko si mazala po hlevnih vratih in si govorila o Tonetu, sem precej vedel, kje zvoni.«

»Vaš Tone mi je obljubil zakon in jaz mu verjamem. Oče, jaz bi zbrisala še nocoj vso tisto Tonetovo pratiko, ko bi kaj pomagalo, ker težko že čakam, da bi bil vaš sin prost vojaščine in bi se zgodilo ono, kar nama je Bog namenil. To sem vam hotela povedati nocoj, da boste vedeli, pri čem ste.«

Črž se je posmejal. Videlo se je, da si dela silo pri smehu, da ga davi ta smeh. Kako bi tudi ne! Otemnel je njegov moški ugled, osmešil se je v Čajževi hiši, ko je hodil za mlado deklico, pomračilo se je njegovo dostojanstvo, njegova čast, kako bi ne legel mrak na dušo! Pa umel se je tudi krotiti, toliko krotiti, da bi ne prekipela nevolja in izpričala burje v duši. Obrnil se je k Čajžu, rekoč: »Ali si slišal, prijatelj? Bog jima je namenil, česar sta zaželela, in Bog je stopil na njiju stran.«

»Prišla je muha k medu,« je ravnodušno odgovoril Čajž.

»In ko bi imel jaz, ki sem Tonetov oče, kakšno drugačno misel, nasprotno voljo ali željo? Kaj meniš, dekle, da bi Bog ne hotel stopiti na mojo stran?«

»Vselej sem slišala praviti, da stoji Bog, kadar se sklepajo zakoni, na tisti strani, kjer se je našlo dvoje src v pravi ljubezni.«

»To je lepo, to je prav!« je govoril s težko ironijo Damjanov oče.

»Kaj bi vi počeli z menoj, ko bi vam uhajala? Kakšen zakon bi bil to?«

»Dekle, o tem zdaj že ni govora, da nisi hotela z menoj. To je padlo docela iz mojega računa. Res potrebujem gospodinje na svojem domu, pa to dobim tudi drugod lahko. Hudo bi bilo, ko bi takoj ne odjenjal, hudo zate, ki si stopila med sina in očeta, hudo za nas vse. Pa kaj ti praviš o tem, Čajž? Glej, v tvoji hiši se snuje poroka in ti o tem ničesar ne veš!«

»Jaz le to pravim, da imam križ z vojaki. Vse mi raznesejo. Tvoj sin mi vzame kar celega človeka, mojo Marico. Oh, škoda zanjo!« Pritajena radost je igrala na Čajževem suhljatem obrazu.

Črž je stresal z glavo, kakor bi se jezil, da ne more najti pravih besed, ki bi rešile njegovo dostojanstvo in ga izkopale iz neprijetnega položaja. Čutil je, kako je zablodila njegova čast pred javnostjo v veliko zagato. In tak madež skeli in peče moža, ki velja daleč okoli za pametnega in premetenega. Samo enkrat je poslušal glas svojega srca in ne pameti, in že se je tako zelo pomračilo njegovo moštvo. »Našla je roka svoj rokavl« je rekel naposled z odločnostjo, ki premaga vsak notranji boj. Njegov glas je bil oster in

izrazovit in zaničevanje je zvenelo v njem. In hladno so pogledale njegove oči iz razgretega obraza na Čajža, ki se je potuhnil v neke tajne misli.

Nastal je premolk. Vsi smo čutili neprijetnost položaja. Z vso pozornostjo sem gledal na Damjanovega očeta. Bil sem priča njegove odločne odpovedi, ker sem pričakoval nenavadnih, srce pretresujočih podvigov. Tudi takšen mi je prijal možak. Naj se igrajo drugi ljudje, ki imajo čas za to, s strastmi, naj se spuščajo v skrajnosti, kolikor hočejo, zanj je bil boj za življenje naloga življenja in v tem boju skrajnosti niso na mestu. V trenutkih, ki je naša pozornost z vso silo obrnjena na kak predmet, se telo nehote spusti v kakšno malenkostno delovanje. Na lahko sem jel pritrkavati z ostrogami. Poleg mene je v razpoki čvrčal ščurek svojo večerno pesem. In oboje — zvenčanje ostrog in čvrčanje živalce — je prijetno zvenelo v mučni molk.

Povrnil se je Vorka z vinom. »Čelešnikov oče so rekli —« je zalepetal deček, a precej je omolknil, ko je videl domače ljudi pogreznjene v nenavadno molčanje.

»No, kaj so rekli Čelešnikov oče?« je pomagal Čajž, vesel, da se pogovor obrne v drugačen tir.

»So rekli, naj dajo Čržev stric močno za vino, ker so tako poceni kupili žrebička.«

„A, neumnost!“ je zarenčal prekupec, in Vorka, videč razburkani obraz stričev, je preplašen zlezal na peč. In k meni obrnjen je govoril Črž: »Recite mojemu sinu, naj pride k meni, da mu povem, koliko je njegovega. Naj se oženi, kjer hoče, in naj se udomači kjerkoli, samo v Črnem dolu ne. Najlaže izbriševa spomin na to naključje, ako bova daleč narazen.« Oprl je roko ob okno ter naslonil nanjo glavo. Bilo mu je zelo vroče. In nadaljeval je: »Naredil bom red v svoji hiši. Otroci so mi zrasli nad glavo, svoje pravo hočejo imeti. In tako so se oklenili svojih dozdevnih pravic, da menijo, da jaz že nikakih pravic več nimam. Ali kmalu se bodo prepričali, kdo gospodari na Črževini. Povedal jim bom, kaj je njih in kaj ostane moje do moje zadnje ure. Skopariti nočem, vsakemu dam svoje, da si kupim mir v svoji hiši. Tudi Tone dobi več nego zasluži«

»Ne zameri, prijatelj!« je govoril Čajž, pomežikujoč Marici. »Ti si sodnik svojih otrok; jaz jih ne poznam, razen tega, ki stanuje pri meni. Za tega se pa moram potegniti, ker se mi ne zdi slab človek. In korenjak je to, kakor bi bil od bronca ulit.«

»Ti tega zagovarjaš?« je vzkliknil Črž ter se sklonil nazaj k mizi. »Ti ne veš, kako se on vede proti meni. Menil sem nekaj časa, da pride vsa nagajivost od moje omožene hčere, da ta vso zdražbo dela in da bo Tone na moji strani, kadar pride domov. Ali tudi Tone ni nič boljši za svojega očeta. Čakaj, pokažem ti nekaj, da boš videl, kako me ta sin spoštuje in kake slasti imam od njega.« Izrekši je privlekel izza telovnika debelo in zamazano listnico. »Ni mi pisal, kakor bi bil vsak oče pričakoval, da pride v domače kraje, naj ga poiščem, marveč mi je namazal takih budalosti, da nisem mogel verjeti, da pride pismo od mojega sina.« Z nervozno naglostjo je poiskal iz mnogih papirjev že oguljen list ter ga vrgel pred Čajža na mizo. »Na, prijatelj, preberi, kaj stoji tam pisano! Pismo je od sina, katerega ti zagovarjaš.«

Meni ta preobrat stvari ni obetal prida. Zdaj pride pa urica za tvoje grehe, in ako te ti dobri ljudje spoznajo, začeli te bodo tipati po svoji šegi in nič ti ne bo pomagala vzvišenost tvojega poklica in svetost tvoje pisane suknje! Tako sem dejal sam v sebi in želel sem proč od peči ven pod milo nebo.

Čajž je dolgo vrtel list v rokah, otipaval ga od vseh strani, naposled ga je porinil po mizi, rekoč: »Ne zmorem, prijatelj, nikakor ne morem zmagati. Naočniki so se mi potrli, in brez teh mi uhajajo črke iz ene vrste v drugo, tako da bi nastala vsled tega takšna kolobocija, da bi si vrag mašil ušesa, ko bi jo moral poslušati. Preberi nam sam, prijatelj!«

»Takih budalosti ne maram brati,« je menil Črž ter surovo odrinil list. »Preberi nam ti, deklina!«

»Naj nam prebere Tonetov tovariš! Meni se ne poljubi,« je rekla deklica, in jaz sem z mešanim čuvstvom pogledal nanjo.

»Ali umete čitati?« me je vprašal Damjanov oče, moleč mi pismo črez mizo.

»Kolikor toliko umem,« sem odgovoril s klavrnim srcem. Mari bi bil rekel, da tudi jaz nisem podkovan v taki umetnosti! Obotavljaje se sem stopil k mizi, vzel pismo ter se sklonil k leščerbi. Slabo je brlela luč, a meni ni obetala lepega večera. Posiljen in bridek nasmeh me je poščegetal, ko sem razgrnil list in zagledal svojo krevljasto pisavo, črez katero je bila že tuintam razlita maščoba kmetskega obeda. Tu imaš žaloigro, kakršne nisi pričakoval — tako sem vzdihnil sam v sebi. Bes lopi v tebe, tovariš Damjan, in v tvoj kisli honorar!

»Beritel« je kliknil Črž.

Precej časa sem nemo strmel v list in premišljeval, kako bi se izkopal iz zadrege. Preletel sem bil z očmi vso vsebino, pa nič primernega si nisem domislil. Črž se je pomáknil v kot za mizo, da bi mimo luči bolje videl name. Izobrazil je na licu poteze nasmešljive radovednosti in živo me je opazoval. Gorela so mi lica pod njegovim pogledom. »Kako se bere tisto pisemce, prijatelj iz Maribora?« je vprašal naposled.

»Pisemce je dosti gladko,« sem odgovoril z nedolžnim nasmehom.

»Gladko? Kako?«

»Slog je gladek, kakor pravijo.«

»Vrag naj ogloje takšne nerazumljive besede! Vi se vedete pri tej stvari, kakor pes pri vreli kaši, ko je ne more načeti. Berite torej na glas, da bomo tudi mi vedeli soditi po pravu!«

Polastila se me je hudomušna misel, da bi tuintam v listu kaj pridejal ali premenil in s tem vsebino ublažil. Takšna namera se mi pri analfabetih ni zdela pregrešna. In začel sem z zanosom: Dragi oče! Primem pero —

»Oho!« je zavpil Črž ter udaril ob mizo. »Ne zamerite, mož cesarski, vi ste menda brljav. Meni je pismo trikrat prebral naš organist in tisto se ni tako začelo. Dragega očeta v vsem pismu ni najti.«

Postalo mi je vroče v glavi, zapustila me je prisotnost duha, občutil sem nedostatek domišljije, ki mi ni dal izvršiti umišljene nakane. »Oprostite mi, Čržev oče!« sem se opravičeval. »Včasih res slabo vidim, ker moje oči so otemnele od konjskega prahu. To pismo je tako pomasljeno, da bi lahko drkal po njem ali pa škorenj namazal ž njim. Kar plavajo mi črke po maščobi in se sestavljajo v besede, kakršnih vaš orglar morda ni videl.«

»Hehe, prazne marnje! Vi ste bili študent, to se vam na licu vidi, ali z menoj ne boste brili norcev. Stopite bliže k luči in berite le ono, kar stoji ondukaj začrkano!« Na tak ukaz se je bilo treba vdati usodi in moral sem prečitati izrodek svoje domišljije, ki se mi je nocoj zdel v takšni meri žalek, v kakršni se mi je zdel opravičen in celo vzvišen takrat, ko sem ga pisal. Nizko sem se sklonil k leščerbi in čital sem, da bi ublažil pikrost besed, kolikor mogoče z mehkim, oslajenim naglasom, no rožic ni bilo mogoče nasaditi tja, kjer je prej oralo ostrupljeno pero. Med čitanjem se mi je neprestano vrivala misel, da moram drago plačati za honorarje, katere sem užival v Mariboru na oglu. Ko sem bil

pri kraju, sem vrgel list pred Damjanovega očeta. Sedel sem nazaj k peči ter pomaknil kapo na oči kakor kraljevič Marko, ko je za-slutil svoj konec. Precej se je razpletla kritika.

»Si li slišal, Čajž, kako ume pisati moj sin?« je vprašal Črž svojega prijatelja, katerega je med čitanjem dvakrat dregnil v bok.

»Grdo te je oščipal, oj grdo.«

»Vidiš, tako je pisal sin, katerega ti hvališ.«

»Saj Tone ne ume pisati«, se je potegnila Marica za svojega prijatelja. »To pismo mu je sestavil kdo, ki ne pozna ne vas, ne Tonetovega srca. Pošalil se je tisti z vami.«

»Najel si je obrekovalca, kakršen je on sam,« je trdo odgo-voril Črž, a deklice ni pogledal. »Z vsemi nadlogami obloženega me je narisal, starega in pohabljenega in plešastega. Že pamet se mi menda meša, pravi. Hahaha! Pa jaz, kolikor se poznam, še nisem takšen.«

»O prijatelj, ti si še v najlepši dobi, ti si kos še vsakemu mla-deniču,« je rekel Čajž.

»Otroci pa žele, da bi bil res takšen in da bi čimprej dobili v roke tisto, kar sem jaz ustvaril in povzdignil. Ali to se ne bo zgodilo tako brž, tisto je tako prazno, kakor je ničevo vse, kar stoji v tem pismu. Radi bi moji otroci, da bi jaz sedel že za pečjo kot zakotni starec, in oni da bi mi ukazovali in pometali z menoj. A jaz jim bom zagodel tisto, katere se tako boje: nov rod si bom zasadil na Črževino, rod, ki bo laže čakal mojih starih let.«

»Ti si korenjak, ti bi lahko na kolenih prelomil tistega, ki te je tako omazal in naj bo še takšen orjak«, je pohvalil Čajž.

Damjanovemu očetu je bila ta hvala pogodu, in zavpil je: »Bogme, da bi ga lahko prelomil, ko bi ga hotel!« In pokukal je mimo leščerbe name, ko da hoče pozvedeti, kako učinkuje vse to name. Meni je bilo tesno pri srcu. Pa kaj bi ne bilo, ko se tako oblastno ščeperi pred menoj človek silne nature, orjak, ki včasih misli o tem, kako bo koso zavihal navzgor in udaril na sovražnika! Ne bi se ga bal, ko bi sedel na svoji zvesti Flori in bi sabljo držal v roki in bi lahko zdirjal po širokem polju, a tukaj v tesni sobi, kako se bom branil brez orožja in brez konja!

»Jaz tako pravim, da tvoj sin pri tem ni nič kriv. Tiste ne-sramnosti mu je zložil in napisal kakšen konjederec in podpiho-valec, ki se je hotel izkazati, pa na pravega ni zadel.« Tako pikro se je izrazil moj gospodar. Osato sem gledal izpod kape v nedo-ločno smer. No — sem si mislil — na osla in hudiča ste pozabili.

Ta je lepa! V tem ko tukaj udrihajo po meni, stoji tisti, ki mi je z oslom in hudičem izsilil ono pismo in je kriv teh batin, lepo mirno na straži, gleda v krasno slovensko noč in sanja o svoji ljubi. In mene siromaka tipajo z ježevimi rokavicami! To je življenje! Pa kritika Čajža, tega bledega in suhega skopuha, ki se je kakor klop poprijel vsake tuje misli in jo razpredel po svoje, me ni tako hudo zadela kakor sodba samobitnega in premetenega Črža, ki je vselej vedel, kaj govori in kako daleč sme iti.

»Nesramno ti je natvezel tisti šušmar. Bog daj norcem pamet!« je pridejal Čajž. »Tisti zoprnik je ni imel v svoji glavi«.

»Ne, takrat, ko je to pisal, je imel slamo v glavi«, je z nasmehljivo besedo pokritikoval o predmetu konjski prekupec.

Marica pa je pomenljivo zalepetala kraj peči: »Ni v vsaki luknji raka, oče!« In zopet sem se z mešanim čuvstvom ozrl nanjo.

Črž pa se je obrnil k meni ter rekel: »Povejte nam naposled tudi vi, prijatelj iz Maribora, svojo sodbo! Kako vam ugaja to pisanje, katerega skraja niste mogli razluščiti?« Vljudno je vpri svetle oči name, kakor bi mi čestital na dobrem zdravju. Iz prejšnjega razjarjenega človeka se je polagoma prelevil v mirnega nasmešljivca.

»Bere se kakor kakšna propoved. To pa veste, propovedi včasih pretiravajo v graji naših slabosti, ker bi sicer omahovali na poti k poboljšanju.«

»To je res. Pa povejte mi, ali vam je šlo branje od srca?«

»Kar ni iz srca vzeto, ne gre k srcu.«

»Midva se razumeva, prijatelj, kaj?«

»Že mogoče.«

Črž se mi je široko posmejal. »Glejte, jaz ne poznam samo konja, tudi v druge stvari umem do dna pogledati. In mnogo slabega vidim in učim se marsikaj spregledati. Tudi lahko uganem, kako je nastalo to pismo. Moj sin je potožil svojemu prijatelju svoje gorje, in dva dobra tovariša sta mi svetovala, naj se priporočim svetemu Duhu za pravo pamet. Da, to večkrat delam. Zato se pa tudi lahko pohvalim, da mi je lastni razum kralj v glavi. Moj sin živi pa s tujim razumom in s tem je navadno težko izhajati.«

»Oj težko, težko!« sem vzdihnil pridavljeno. »In vendar živimo vsi kolikor toliko tudi s tujo pametjo.« Več pa nisem rekel. Rzsodil sem pa sam v sebi o Damjanovem očetu, da je ves takšen kakor sin: hud je, a kmalu je tudi dober. Takšni so ljudje, katerih duševnost je zložena iz same občutnosti in same samoljubnosti. In spustil se je Črž v samohvalo: kako njemu ne ostane nič prikritega, da

hodeč po svetu le opazuje in opazuje, kaj se godi, ter premišljuje in vsemu pride do kraja. Tudi pikre besede so še padle name. Pa o teh rečeh je sedaj tako prijetno molčati, kakor je bilo takrat neprijetno jih poslušati. Čajž je sedel že ves skrčen za mizo. Včasih je sivo pogledal name. Morda se je tudi njemu zdanilo v glavi in nemara so ga pekli prejšnji izrazi: konjederec, zoprnik in drugi. Marica pa se mi je večkrat dobrosrčno posmejala in celo z nogo me je skrivaj sunila v moj škorenj.

Bilo je že pozno v noč. Možaka sta si poslednjikrat pripila, Marica si je pripletala lase in Vorka je sladko spal vrh peči, ko sem se tiho poslovil. Zunaj je bila hladna noč poznega poletja. Prijetno je udaril vame sveži zrak. Po dolini se je razlegala fantovska pesem:

Moj fantič je prijahal
konjička belega —

izzivajoča morda na krvavo bitko. Iznad gore se mi je poredno smejala polna luna.

Prva svetloba jutranje zore se je lila drugo jutro skozi line in odprta vrata v konjušno, ko se je oglasil Črž pri meni. Baš sem robanteč umival nemirnemu Agu kopita in podkve. Tiho je stal nekaj trenutkov pred stajo, gledal na moje delo ter bil s palico ob stegno. Zazrl sem se mu v obraz: zdel se mi je prepaden, bled in truden. Žaloigra se je razigrala v njem — sem si mislil. Bilo je jasno, da je imel tudi ta korenjak svoje notranje bolečine. Dasi je kazal neko tiho dostojnost, njegovo razdrto lice je pričalo, da je tudi on plačal za zmago glave nad srcem. Ozrl se je na mojo postelj, otep slame razgrnjen v kotu, ter rekel: »Na rožicah tudi vam ni postlano, prijatelj.« — »Ne, oče, mi konjeniki spimo na slami,« sem mu odgovoril s špartanskim ponosom. Ta odgovor ga je menda razvedril. »Vsi smo ustvarjeni za trpljenje«, je rekel. Z usmevom na licu me je zapustil, in jaz sem v tem usmevu videl sočutje. Hvaležen sem pogledal za njim. Pred hlevom je postal in nekaj pomislil. Brž je segel v žep, izvlekel list, povrnil se na prag ter mi molil pismo, rekoč: »To dajte mojemu sinu nazaj! Čemu to nosim s seboj? Kar je na papirju, naj ostane na papirju, če ni vredno, da se vtisne v srce. Vso noč sem premišljeval, kako naj delam, da ne bo pohujšanja in slabega glasu o naši hiši. Še bova prijatelja s Tonetom, kadar bom sam zopet oženjen.« Poslednje besede je naglasil in meni so se zdele zelo značilne. Hitro je odšel po ulicah proti Čelešniku.

Četrť ure pozneje sem napajal konja na ulicah. Nad menoj po poti, ki je peljala kraj Čajževega zelnika v hrib, je gnal Črž iskro žrebe.

»Četudi ni v vsaki luknji raka, lepo živalco ste pa le kupili v Črešnjevku!« sem kliknil v breg.

»Prazen nočem iti domov,« je odgovoril zamišljeno. »Obvaruj mi jo sveti Štefan vsake nezgode!«

»Bog vam daj srečo ž njo in na vseh vaših potih!«

Črž mi je prikimal. Gledal sem za njim in vedno večji se mi je zdel v tanki megli. —

Damjan je bil prišel tisto popoldne s straže poprej, nego sem se jaz povrnil z vaje, zato je bil od Marice že vse zvedel o posetu svojega očeta. Pa tudi jaz sem mu govoril o očetu ter mu našteval vse vrline, ki sem jih bil opazil na njem. Ali tu sem zopet slabo naletel. Sinu je sicer ugajala moja hvala, slaveča očetov gospodarski talent, ko pa sem govoril o očetovem korenjaštvu in možatosti in o njegovi premetenosti, se je obregnil name s svojo staro trditvijo, da se očetu ni treba ženiti, kadar se mu otroci že može in ženijo. Ko sem mu pred očmi na drobne kosce raztrgal oni list ter mu očital, da sva se s tistim pismom predaleč zaletela, je menil trdo-vratnež ravnodušno, da ne škoduje očetu odraslih otrok, ki gleda za mladim dekletom, ako pride v posmeh lastnim otrokom in drugim ljudem. Hotel sem se dotakniti tudi očetovega razmerja z Marico, da ne bi imel tovariš nobenega dvoma več o njej, kakor se je dan poprej izrazila deklica, pa Damjan o tem niti slišati ni hotel: odvezal je Aga ter ga gnal v mejo past, da bi se izognil moji vsiljivi zgovornosti. Misel, da je oče s čuvstvom ljubezni gledal na žensko, katero si je izbral on, sin, je imela tudi zanj nekaj nelepega in nepristojnega, kar mu je neprestano zapiralo pogled k očetu.

Prihodnjo nedeljo je šel Damjan domov. Marica ga je spravila na to pot in tudi jaz sem mu prigovarjal, izpolnjujoč očetovo naročilo. Čajž je dal zapreči svojega konja in Šimen ga je moral peljati v Črni dol. Šimen je pravil potem, da sta se prav suho pozdravila oče in sin, da je oče peljal sina v kamro na pomenek, in ko je bil ta končan, je izjavil svojim otrokom, da jim bo zapisal primerne dote, a oženil se bo še na vsak način, ker se še ni naveličal gospodariti. Potem se je precej odpravil na pot na Štajersko. Brat in sestra sta sama gostila Toneta do večera. In sestra je gostolela, da imajo oče svoje misli tudi še pri neki drugi nevesti na Štajerskem, tam nekje blizu Celja.

Naše vaje so se približale koncu in treba se je bilo ločiti od Črešnjevka. Nekega jutra je stal naš škadron pred vasjo v vrstah pripravljen na povratni pohod v Maribor. Čakal je na polk, ki je imel priti iz Grobelj. Zamolklo so donele trobente vojaško molitev ob svečanem molku naših src. Spominjale so nas cele naše galeje: mariborskih vojašnic, jahalnic, Teznje, jesenskih megel in pozimskih mrazov. Vaščani se niso dosti zmenili za naš odhod. Najrajši bi bili z ajdovico kadili za nami, dasi smo se ločili domači ljudje. Le tu-tuintam je s praga, dvorišča ali njive pogledal zaspan obraz na nas, želeč nam srečno pot. Niti večni občudovalci vojaškega stanu, niti otroci se zaradi prezgodnje ure niso zbrali, da bi z velikimi in globokimi očmi zadnjikrat strmeli v stvar, ki je pol človeka, pol konja. Prijezdil je polk in naš škadron se je zlil vanj. Zdonela je trobenta signal »v dir«, in polk se je spustil v lahen popotni dir. Na koncu vasi sem pogledal k Čajževemu domovju: na oglu konjušne je stala Marica ter z robcem mahala proti cesti; tik nje je stal Vorka z rokama, zataknenima za pas. Damjan je v pozdrav namignil z roko in tudi jaz sem pozdravljal.

V tistem hipu pa se je odtrgal od cestne ograje gospodar Čajž. Dober človek je pa le, da se pride še na cesto poslovit od nas — sem si mislil, videč ga, kako se vali čez cestni jarek. Bil je ves mršav, zasopel in olupan. Niti potrebne toalete ni napravil, tako zelo se mu je mudilo. Razoglav in golorok je prisopihal, z nezapeto srajco in razgaljenimi prsmi. Lasje so mu vihrali v vetru kakor na slikah Kajnu, bežečemu pred božjim prokletstvom. Kratek trenotek je postal, gledaje v dragonske vrste. Ko pa je zagledal znane mu ljudi našega škadrona, se je spustil v dir poleg čet in dirjaje je z velikim naporom in zadihaje se klical v naše vrste: »Možje, možje cesarski . . . repe ste podstrigli to noč mojim konjem . . . repe . . . dajte repe nazaj . . . bom tožil!« Tako je jadikoval kraj naših vrst, žalka podoba poleg devetsto mladih jahačev. Pa dolgo ni tekel za nami. Jedva končavši obupni klik, se je spotaknil ob pricestni kilometrski kamen, padel ter se povalil v jarek, po katerem se je odtekala uličnica. Hrumno je vršala mimo siromaka čila vojska. Pogledal sem na jahača, dirjajočega na krilu vrste pred menoj, na primorskega Laha krtačarja, vsemu polku dobro znanega ljubitelja konjskih repov. Pa Lah niti z brkom ni mignil. Čudna vest!

Dospeli smo v Maribor. Hitro so potekali dnevi onim, ki so služili že poslednji mesec. Damjan je dobil tiste dni dve nežni pismi od Marice in jaz sem obakrat pisal odgovor. Kako sladko sem

žgolel! Samo soglasje in ujemanje sem zlival med dve duši, meni že nekoliko znani, in Damjanu ni trebalo priganjati moje domišljije z oslom in hudičem. Žel sem pohvalo in honorarje. Čim manj je bilo čark na vratih naše sobe, tem mirnejši je postajal Damjan, čim bolj se je bližal svojemu prvotnemu kmetskemu stanu, tem prijaznejši je bil z mladimi tovariši, ki še niso imeli svoje pratike na vratih. Njegova togota in razdraženost je večkrat zabavala njegove tovariše, a škodovala nam ni, zato smo ga vsi radi imeli in s težkim srcem smo se nekega večera v začetku vinotoka poslavljali ž njim na mariborskem kolodvoru.

Prihodnji predpust sem dobil od Damjana list. Pisal mu ga je najbrž kakšen cerkovnik ali godec. Tako se je glasil Damjanov list: »Preljubì moji tovariši! Jaz, Tone Damjan, Vam dajem na znanje, da sem se zmenil z Marico Čajževo, da bova na tem svetu skupno orala ledino, kakor to zahtevajo božji in človeški zakoni. Poroka bo tisti dan po Svečnici, na dan svetega Blaža, v Črešnjevku. Druga poroka, ona mojega očeta, se bo vršila tudi na tisti dan v Črnem dolu. Jaz in moja nevesta Vas vabiva v svate. Osedlajte svoje brze konjiče, zajahajte in prijahajte k nam v Črešnjevku na gostovanje vsi, ki ste pošteni in dobre volje! Če so pa ohromeli Vaši konjiči, pripeljite se na vozeh ali po železnici, pridite vsi, ki ste moji stari, dobri tovariši, da nas bo velika in vesela tovarišija, mi, sveti Jožef, Jezus in Marija. Zdaj Vas pa lepo pozdravlja Vaš stari tovariš in prijatelj Tone Damjan Čržev.«

Mi seveda nismo mogli jahati v svate, ali dolgo smo se spominjali tovariša.

Srbsko šolstvo.¹⁾

Poroča R. Perušek.

II.

Bogoslovje ali duhovno semenišče je imelo l. 1895. štiri razrede in 13 nastavnikov, od katerih je bil 1 rektor, 6 profesorjev, 1 predavač, 4 honorarni nastavniki in 1 učitelj. Vsi ti nastavniki so imeli na teden 116 ur ali povprek 8·9 tedenskih ur in po 2.110·86 dinarjev letne plače.

¹⁾ Za leto 1897./98. imamo za veliko šolo te-le podatke: V vseh treh fakultetih je bilo 466 slušalcev in 56 profesorjev. Stroški so za to leto znašali 289.174·97 dinarjev; od te vsote se je izdalo 8.000 dinarjev za štipendije in 41.886.80 din. za naučna sredstva.